Vučedolska kultura na području istočne Slavonije

Cvitković, Jelena

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:137:700601

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-28**

Image not found or type unknown

Repository / Repozitorij:

Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula

zir.nsk.hr

Image not found or type unknown

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest

JELENA CVITKOVIĆ

VUČEDOLSKA KULTURA NA PODRUČJU ISTOČNE SLAVONIJE

Diplomski rad

Pula, 2019.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest

JELENA CVITKOVIĆ

VUČEDOLSKA KULTURA NA PODRUČJU ISTOČNE SLAVONIJE

Diplomski rad

JMBAG: 0303030141, redoviti student
Studijski smjer: Povijest

Znanstveno područje: humanističke znanosti
Znanstveno polje: povijest
Znanstvena grana: stara povijest

Mentor: prof. dr. sc. Klara Buršić-Matijašić

Pula, lipanj 2019.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana **Jelena Cvitković**, kandidatkinja za magistru povijesti ovime izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

J. Cvitković

U Puli, 10. lipnja, 2019. godine

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, **Jelena Cvitković** dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom **Vučedolska kultura na području istočne Slavonije** koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 10. lipnja 2019.

Potpis

J. Cvitković

SADRŽAJ:

1. UVOD 1

2. GEOGRAFSKO I VREMENSKO RASPROSTIRANJE VUČEDOLSKE KULTURE NA PODRUČJU ISTOČNE SLAVONIJE 3

2.1 Lokalitet Vučedol 6

2.1.1 Faze arheoloških istraživanja na lokalitetu Vučedol 8

2.1.2 Rezultati istraživanja na lokalitetu Vučedol 11

2.2 Vučedolsko naselje Sarvaš 12

2.2.1 Faze arheoloških istraživanja na lokalitetu Sarvaš 12

2.2.2 Rezultati istraživanja na lokalitetu Sarvaš 15

2.3 Arheološki lokaliteti u Vinkovcima i okolici 16

2.3.1 Vučedolsko nalazište na Ervenici u Vinkovcima 17

2.3.2 Nalazište tell „Tržnica“ ili Vinkovci-Hotel 22

2.3.3 Damića gradina u Starim Mikanovcima 23

2.3.4 Ostali arheološki lokaliteti u vinkovačkoj okolici 26

2.4 Nalaz vučedolske kulture iz županjske Posavine 27

2.4.1 Rezultati istraživanja lokaliteta „Lovačka kuća“ u Soljanima 28

3. FAZE RAZVOJA VUČEDOLSKE KULTURE 30

3.1 Rana ili pretklasična faza – Stupanj A 31

3.2 Ranoklasična ili zrela faza – Stupanj B-1 32

3.3 Kasnoklasična faza – Stupanj B-2 33

3.4 Kasna faza ili faza regionalnih podvojenosti vučedolske kulture – Stupanj C u slavonsko-srijemskom području 34

4. SVAKODNEVICA VUČEDOLSKE KULTURE 35

4.1 Organizacija naselja i društvena hijerarhija 35

4.2 Odjeća i obuća 38

4.3 Gospodarstvo – metalurška i keramička proizvodnja 40
4.3.1 Metalurgija 40
4.3.1.1 Megaron ljevača bakra 42
4.3.2 Keramička proizvodnja 43
4.3.2.1 Faze proizvodnje keramičkih proizvoda 44
4.3.2.2 Organizacija i specijalizacija proizvodnje 47
4.3.2.3 Uporabna svojstva posuda 48
4.3.2.4 Vučedolska golubica/jarebica 49
4.3.2.5 Vučedolska čizmica 53
4.4 Značenje stočarstva, lova i ribolova u prehrani 54
4.5 Religija 57
4.5.1 Važnost božanstva u svakodnevnom životu 59
4.5.2 Rituali pokapanja 61
4.5.2.1 Dvojni grob sa lokaliteta vinograd Streim 63
5. VUČEDOLSKI KALENDAR – POSUDA ORION IZ VINKOVACA 64
5.1 Vučedolski kalendar 65
5.2 Kadionica i simbol Venere 69
6. ZAKLJUČAK 70
7. LITERATURA 74
8. POPIS PRILOGA 81
8.1 Popis zemljovida 81
8.2 Popis tablica 81
8.3 Popis slika 81
SAŽETAK 82
SUMMARY 83

1. UVOD

Vučedolska kultura je jedna od najpoznatijih prapovijesnih kultura sa prostora Hrvatske. Korištenjem metode datacije radioaktivnim ugljikom 14C postavljen je konačan vremenski period trajanja vučedolske kulture: u razdoblju od oko 3000. god. pr. Kr. do 2400. god. pr. Kr. Vučedolska je kultura u svojim najpoznatijim nalazištima, koji će biti opisani u ovome radu, ponudila mnogo ostataka materijalne kulture pomoću kojih se mogu rekonstruirati osnovni aspekti života u eneolitsko doba. Začetak vučedolske kulture bio je na području Slavonije i Srijema, uz desnu obalu Dunava, što predstavlja prostor plodnih ravnica pogodnih za bavljenje zemljoradnjom i stočarstvom koji uz bogate šumske i riječne resurse pogodne za lov i ribolov predstavljaju glavne preduvjete za život ljudi u eneolitiku[1].

Ključna istraživanja na lokalitetima vučedolske kulture provodili su se tijekom 20. stoljeća na ključnim lokalitetima na području Slavonije i Srijema: Vučedol, Sarvaš, Vinkovci, županjska Posavina. Provedena istraživanja dokazala su postojanje izrazito napredne civilizacije s razvijenim naseljima, društvenom hijerarhijom i gospodarskim djelatnostima. Svrstavajući nalaze koji potkrjepljuju navedenu tezu određuju se glavne značajke vučedolske kulture kao i faze razvoja te način života Vučedolaca.

Tema rada obuhvaća proučavanje vučedolske kulture na području istočne Slavonije. Radnja je podijeljena na pet poglavlja. Prije svega pojasnit će se geografsko i vremensko rasprostiranje vučedolske kulture na navedenom području uz navođenje najznačajnijih lokaliteta istraživanja i definiranje krucijalnih nalaza koji su rasvijetlili dotadašnje nepoznanice. Nakon geografskog i vremenskog određivanja opisat će se faze razvoja kulture od njezinih začetaka do zalaza, što će se ponajprije bazirati na otkrivenim artefaktima s pojedinih lokaliteta razvojnih faza vučedolske kulture. Sljedeće poglavlje obuhvaća svakodnevnicu ljudi i života vučedolske kulture. Promatrat će se obrasci naseljavanja, uključujući unutrašnju strukturu i izgled naselja

[1] Eneolitik ili bakreno doba je prapovijesno razdoblje između neolitika i brončanoga doba kojemu obilježje daje preradba i uporaba bakra u izradbi oruđa, oružja i nakita. Početak bakrenoga doba može se okvirno datirati u IV. tisućljeće s trajanjem do pred kraj III. tisućljeća pr. Kr., tj. do otkrića i uporabe brončane slitine kao nove sirovine. Hrvatska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb. Dostupno na: http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=5387 (Pristupljeno dana: 1. travnja 2019.).

te društvena hijerarhija koja je s tim u uskoj korelaciji. Istraživanjem svakodnevnice obuhvatit će se stil odijevanja, gospodarske aktivnosti s naglaskom na metalurgiju i keramičku proizvodnju koje će se opisati sustavno od najranijih začetaka do razvijenog stupnja proizvodnje. U zasebnom podpoglavlju u prikazu keramičke proizvodnje, obuhvatit će se neki od najznačajnijih nalazišta vučedolske kulture – vučedolska golubica/jarebica i vučedolska čizmica. Načini lova i ribolova te religijski aspekt vučedolske kulture također su predmet razmatranja u poglavlju svakodnevice. U posljednjem istraživačkom poglavlju opisati će se jedan od ključnih nalaza vučedolske kulture – Orion, posuda iz Vinkovaca, koja je dala odgovore na mnoga pitanja o vučedolskoj kulturi vezanih uz poimanje svijeta i shvaćanje vremena. Naposljetku slijedi zaključak te popis literature, priloga i korištenih izvora.

Ciljevi ovog rada su geografsko i vremensko određivanje vučedolske kulture na području Slavonije, uključujući definiranje faza razvoja vučedolske kulture te specificiranje svakodnevice ljudi i života u vučedolskoj kulturi s naglaskom na prostor Slavonije i Srijema, a u kontekstu istovremenih događanja na širem prostoru panonskog bazena. Podlogu pri izradi ovog rada predstavljaju znanstveni radovi mnogih autora i teorijsko znanje prikupljeno iz stručne i znanstvene literature. Pomoću dostupno i relevantne literature te na temelju istraženih arheoloških nalaza pokušat će se prikazati pregled osnovnih odrednica vučedolske kulture na području Slavonije. Isto tako, pokušat će se razjasniti specifičnost poimanja svijeta te shvaćanje i prikaz vremena u vučedolskoj kulturi. Analiza bi trebala dovesti do zaključka i spoznaje stupnja razvoja vučedolske kulture te povezanost istraženih lokaliteta sa definiranjem specifičnog razvoja vučedolske kulture.

2. GEOGRAFSKO I VREMENSKO RASPROSTIRANJE VUČEDOLSKE KULTURE NA PODRUČJU ISTOČNE SLAVONIJE

Vučedolska kultura je definitivno najvažnija kasno eneolitička kultura na prostoru jugoistočne Europe. Začetak vučedolske kulture je bio na području Slavonije i Srijema. S tog mjesta, vučedolska kultura nastavila je svoju ekspanziju na okolni prostor Europe. U stalnoj i svakodnevnoj potrazi za bakrom pomoću kojeg su proizvodili metalurške proizvode, Vučedolci su svoju kulturu proširili po središnjoj i jugoistočnoj Europi. Novonaseljena područja nisu pružala mogućnost za obradu zemlje kao plodna ravnica Slavonije i Srijema te zbog toga metalurška djelatnost sve više dobiva na važnosti.

Geografska obilježja istočne Slavonije, područja s najznačajnijim nalazištima vučedolske kulture, ogledaju se u izričito nizinskom ravničarskom predjelu, presijecani s đakovačko-vukovarskom lesnom zaravni[2] na mjestu gdje se dunavski i savski sliv najviše međusobno približavaju. Ovo područje izričito je pogodno za život ljudi od najranijih vremena, ponajprije zbog plodne zemlje te velikog broja rijeka i rukavaca koje ju presijecaju što pogoduje obavljanju poljoprivrede i stočarstva.[3] Takav povoljan geološki sustav imao je značajnu ulogu pri odabiru lokacije za podizanje naselja tijekom cijelog pretpovijesnog razdoblja. Reljefna struktura sadrži riječne naplavine (glina, ilovača, šljunak i pijesak) kao i nakupine lesa i prapornih sedimenata. Navedeni materijali iskoristivi su za podizanje prvotnih stambenih nastambi kao i za izradu keramike. Upravo je podizanje nastambi na terasastim povišenim lesama (ravnjacima), uz nastambe gradinskog tipa, jedno od glavnih obilježja i karakterističnih elemenata vučedolske kulture.[4]

Intenzivnija iskopavanja u drugoj polovici 20. stoljeća omogućila su preciznije utvrđivanje područja rasprostiranja vučedolske kulture. Ipak, utvrđivanje točnog područja nastanjenosti vučedolske kulture predstavlja određeni izazov koji nije toliko nužno vezan uz neistraženost koliko uz definiranje kriterija i obrazaca

[2] Đakovačko-vukovarska lesna zaravan predstavlja nanose pijeska i lesa (prapora) na području istočne Slavonije. Dostupno na: https://www.pilar.hr/wp-content/images/stories/dokumenti/razno/vsz_mono/vsz_mono_011.pdf. (Pristupljeno dana: 8.5.2019.)
[3] Bognar, 1994., 25.
[4] Miloglav, 2012, 69-94.

podrazumijevanja kulturnih kompleksa vučedolske kulture. Vučedolska kultura više je heterogena od ostalih tadašnjih kultura (badenske[5] i kostolačke[6]) s izraženijim lokalnim karakteristikama.

Svrstavanje vučedolske kulture u prostorno-vremenske odrednice predstavlja jednu od zahtjevnijih radnji prilikom arheološkog datiranja. Prapovijesne kulture je veoma zahtjevno taksativno i apsolutno vremenski smjestiti u određeno vremensko razdoblje, a razlog tomu je određena neistraženost različitih lokaliteta kao i veliki vremenski period u kojemu je određena kultura obitavala na određenom prostoru. No zahvaljujući suvremenim znanstvenim metodama datiranja arheoloških artefakata u određenom vremenskom periodu kao što je određivanje starosti metodom 14C koja je uveliko pomogla svrstavanju određenih kultura u vremensko razdoblje. Jedni od glavnih i važnijih istraživača vučedolske kulture svakako su Stojan Dimitrijević i Aleksandar Durman. Dimitrijević tako vučedolsku kulturu smješta u razdoblje od 2150. do 1800. god. pr. Kr., a Aleksandar Durman tvrdi da je kultura trajala od oko 3000. do 2400. god. pr. Kr. te tako navodi da je vučedolska kultura trajala istovremeno kada se i stvarala egipatska država.[7]

Kako je i navedeno postoji nekoliko značajnijih hipoteza o vremenskom određivanju vučedolske kulture, ali tek je s korištenjem metode datacije radioaktivnim ugljikom C14 postavljen je konačan vremenski period vučedolske kulture koji je pokazao da je vučedolska kultura bila rasprostranjena u razdoblju od oko 3000. god. pr. Kr. do 2400. god. pr. Kr. Takav širi vremenski raspon postojanja vučedolske kulture ukazuje na promjenu prostora obitavanja ljudi kao i na izmjenu glavnih značajki kroz duži vremenski period.

Kako se kultura širila na različitim regijama tako su nastali i različiti regionalni nazivi za regionalne tipove vučedolske kulture. Prva faza razvoja vučedolske kulture je rana ili pretklasična faza (stupanj A) koja je bila zastupljena na području Mitrovca, Lovasa i

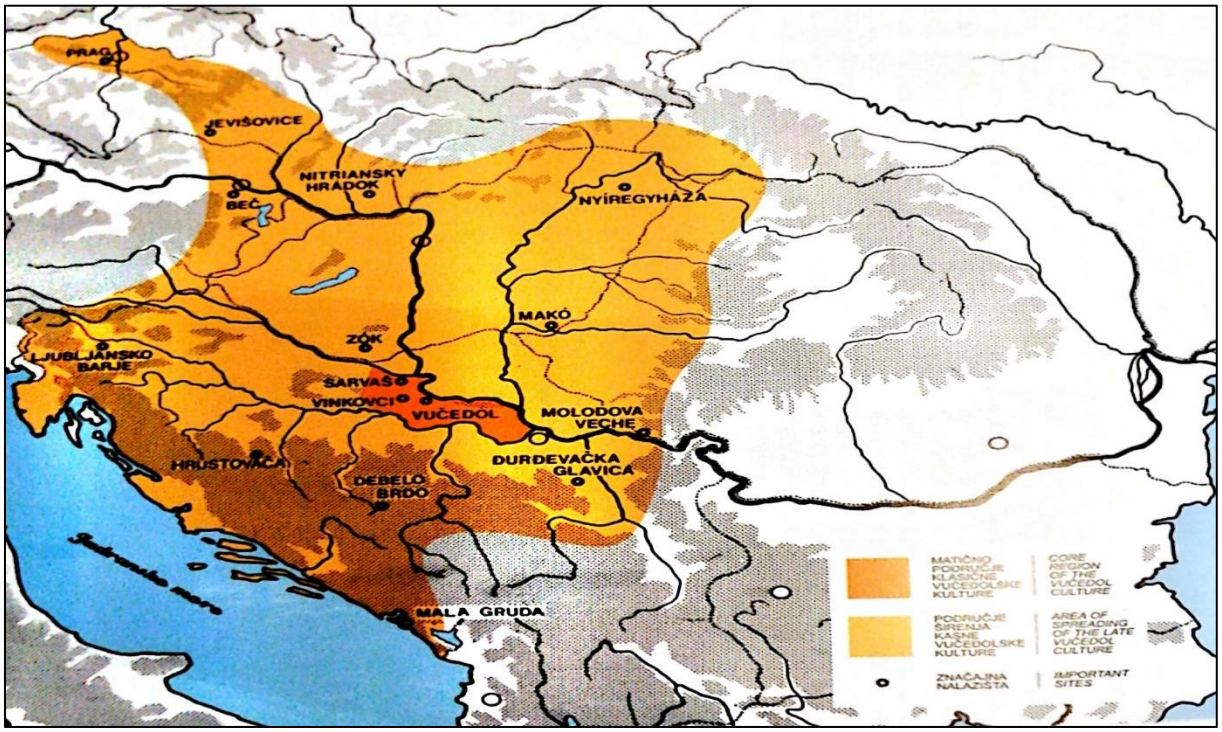
[5] Badenska kultura, eneolitička kultura nazvana po nalazištu Baden nedaleko od Beča. Bila je raširena na prostorima sjeverne i istočne Austrije, Češke, južne Slovačke, južne Poljske, gotovo cijele Madžarske, sjeverne Hrvatske i sjeverne Srbije. Hrvatska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb. Dostupno na: http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=5169 (Pristupljeno dana: 30. travnja 2019.).

[6] Kostolačka kultura eneolitička je kultura raširena u Slavoniji, Srijemu, Sjevernoj Bosni i Srbiji te nešto rijeđe u madžarskom Podunavlju i Slovačkoj. Hrvatska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb. Dostupno na: http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=33384 (Pristupljeno dana, 30. travnja 2019.).

[7] Markasović, Tomić, 2017, 29-47.

Belegiša i koju karakterizira kostolački utjecaj. Sljedeća faza vučedolske kulture bila je ranoklasična ili zrela (stupanj B) koja se rasprostirala na prethodno navedenim mjestima no proširila se i na Sarvaš, Borince te Gomolavu. Ekspanzija vučedolske kulture na ostala područja počinje u kasnoklasičnoj fazi (stupanj B-2). Ona se tada širi u mađarsku Baranju (Zók) te rumunjski Banat (Mlodova Veche). Pred kraj ove faze kultura se proširila i prema zapadu, jugu i jugoistoku odnosno prema Sloveniji, Bosni i Srbiji. Posljednja faza naziva se kasna faza ili faza regionalnih podvojenosti vučedolske kulture. Tada se kultura maksimalno rasprostire no jedinstvena kulturna fizionomija se raspada na niz regionalnih tipova. Tako imamo slavonsko-srijemski tip (Opatovac, Sotin), zapadnobosanski ili hrustovački tip (Hrustovača, Zecovi), slovenski (Ljubljansko Barje), južnobosanski ili tip Debelo brdo te šumadijski tip u Srbiji. Izvan granica bivše države Jugoslavije razvili su se Mako tip i Nyirseg tip u Karpatskoj kotlini te u Češkoj.[8]

Zemljovid 1. Geografska rasprostranjenost vučedolske kulture

Izvor: A. Durman, 2006., 48.

[8] Dimitrijević, 1994., 278.

2.1 Lokalitet Vučedol

Arheološki lokalitet Vučedol smatra se najistaknutijim naseljem arheološke prostorno-vremenske jedinice pod nazivom „vučedolska kultura“. Nalazi se na desnoj obali Dunava, okvirno četiri kilometra nizvodno od grada Vukovara, a približno leži u sjedištu matičnog područja vučedolske kulture koje obuhvaća Slavoniju i Srijem.

Lijeva obala Dunava koja se nalazi nasuprot lokaliteta Vučedol uglavnom je močvarna i obrasla šumom što ju čini nepogodnom za život. S druge pak strane, desna obala Dunava nalazi se na nešto većoj nadmorskoj visini s obzirom na to da ju presijeca lesna zaravan širine 10 do 15 kilometara. Crnica koja se prostire uz Dunav predstavlja veoma plodno tlo te se sukladno s tim na tom području nanizalo mnogo prapovijesnih naselja, od kojih se Vučedol smatra najznačajnijim.[9]

Arheološki lokalitet se nalazi na obje strane uz procjep prema Dunavu. Na lijevoj strani je smješten Vinograd Karasović, a desno veliki kompleks kojeg zatvaraju Streimov vinograd, Kukuruzište Streim i umjetno odvojeni mali plato znan kao Gradac, koji je kasnijim istraživanjima potvrđen kao metalurško i kultno središte lokaliteta.[10] Debljina i sastav istraživanih kulturnih slojeva veoma su neujednačeni. Prirodnu podlogu kompletnog nalazišta čini propusni les na kojemu se nalazi do 0,5 metara fosilnog tla, tzv. „prapovijesnog humusa“. Nakon toga slijedi kulturni sloj sa najrazličitijim nastambenim ostacima. Površinski dio (gornjih 0,5 metra) poremećen je poljskim radovima. Usporedivši razdoblja boravka ljudi na Vučedolu može se zaključiti kako su bakreno dobni ostatci najbrojniji. Boravljenje rano neolitičkog stanovništva na Vučedolu ustanovljeno je ponajprije na Streimovom vinogradu te na Gradcu i Vinogradu Karasović. Najveći nalasci ogledaju se u ostatku ukopanih objekata, vjerojatno zemunica te od keramičkih ostataka i manjeg dijela koštanih artefakata.[11]

Najistaknutiji dio nalazišta svakako je Gradec, središnji dio naselja, ukupne površine od svega 6.000 m^2. Osim mnogobrojnih jama na lokalitetu su pronađeni i ostaci većih stambenih objekata kao i dva paralelna jarka čija je uloga odjeljivanje Gradca od

[9] Forenbaher, 1995., 17-25.
[10] Aleksandar Durman, Ružica Marić, *Arheološki lokalitet Vučedol,* Projekt "Istraživanje, obnova i revitalizacija kulturne baštine Ilok-Vukovar-Vučedol", Dostupno na: http://ilok-vukovar-vucedol.min-kulture.hr/O%20projektu/3 (Pristupljeno dana 3. travnja 2019.)
[11] Forenbaher, 18.

Streimovog kukuruzišta. U potonjem navedenom lokalitetu Streimovog kukuruzišta pronađene su mnogobrojne jame i podovi stambenih objekata na ukupnoj površini od 11.000 m^2. Streimov vinograd predstavlja najveću zaravan površine od 17.500 m^2 na kojemu su pronađeni tragovi intenzivnog naseljavanja s ostacima stambenih objekata, grobovima i mnogobrojnim jamama. Vinograd Karasović bilježi znatno manju gustoću nalazišta s pretpostavkom da ta zaravan nije bila konstantno naseljena za vrijeme trajanja vučedolskog naselja. Pretpostavlja se da je ulaz u naselje bio s južne strane odakle je pristup najlakši, a strma padina i manji jarak koji opasuju lokalitet sugeriraju određeni oblik obrambene gradnje.[12]

Slika 1. Lokalitet Vučedol

Izvor: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Dostupno na: https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=12505 (Pristupljeno dana 31. svibnja 2019.).

[12] Forenbaher, 1995., 20.

2.1.1 Faze arheoloških istraživanja na lokalitetu Vučedol

Arheološko nalazište Vučedol intenzivno zaokuplja znanstvenike okvirno stotinu godina te je u više iskapanja ponudilo značajna otkrića koja su činjenicama potkrijepila način života ljudi na ovome prostoru u neolitsko doba.

Prve artefakte s prostora Vučedola pronašli su tadašnji vlasnici zemljišta, točnije vinograda na tom području, obitelj Streim. Felix Streim bio je vukovarski gradonačelnik i graditelj. 1896. godine provođenjem poljoprivrednih radova na navedenom prostoru, Streim nailazi na ostatke keramike o čemu obavještava Narodni muzej (današnji Arheološki muzej u Zagrebu). Tadašnji ravnatelj muzeja Josip Brunšmid, šalje u Vukovar muzejskog pomoćnika Josipa Purića kako bi se s vlasnikom zemljišta dogovorio o ustupanju zemljišta za potrebe arheološkog istraživanja. Streim je muzeju ponudio 3000 hvati vlastitog zemljišta za provođenje istraživanja s uvjetom da minimalna dubina kopanja mora iznositi 75 cm te da se nakon iskopavanja zasadi američka vinova loza. S obzirom na to da su vinogradi već bili zaraženi, muzejski pomoćnik mu nije mogao udovoljiti zahtjevima ponovnog zasađivanja, ali je ponudio zatraženu obradu na što je Streim u konačnici i pristao.[13]

S obzirom na to da 1896. godine nisu bila odobrena sredstva za početak istraživanja, cijeli proces se odgađa. Streim nakon određenog vremena ponovno nalazi artefakte te ih prosljeđuje muzeju. Svi ti pronalasci ponukali su Josipa Brunšmida, za provedbu sustavnih arheoloških istraživanja na lokalitetu Vučedol 1897. godine za što pronalazi financijska sredstva. Započinje radove na platou površine 800 m^2 za što angažira dvadeset i jednog radnika. Iskopavanja se provode na jugoistočnom dijelu platoa te polučuju izvanredne rezultate. Od značajnih pronalazaka navode se nastambe za stanovanje i ostatak groblja sa 15 skeleta ritualno pokopanih licem prema istoku i uvučenih nogu.[14] Nakon iskopavanja Brunšmid u Narodni muzej doprema ukupno 9 sanduka arheološke građe s nalascima kostiju, lubanja, keramike, kamena i jelenjih rogova.[15] Nakon provedenog istraživanja Brunšmid objavljuje nalaze materijalne

[13] Solter, 2018., 159-174.
[14] Solter, 2018., 160.
[15] Isto, 163.

kulture sa područja Vučedola te ih dokumentira u tri navrata: 1985., 1901. i 1902. godine.[16]

Moriz Hoernes, austrijski povjesničar, osnivač Instituta za prapovijest i katedre za prapovijest na Sveučilištu u Beču, na kojem je predavao prapovijesnu arheologiju,[17] objavljuje prvi znanstveni tekst o provedbi arheoloških iskopavanja na lokalitetu Vučedol.[18] Gordon Childe, profesor prapovijesne arheologije na Sveučilištu u Edinburgu u svom djelu *„The Danube in Prehistory"* prvi nalazima s Vučedola daje naziv „Slavonska kultura".[19] 1933. godine Viktor Hoffiler, hrvatski arheolog rodom iz Vinkovaca, civilizaciji s prostora Podunavlja nadjenjuje naziv vučedolska kultura.[20]

Iduće veliko iskapanje provedeno je od strane Roberta Rudolfa Schmidta 1938. godine kada je otkriven središnji dio naselja Gradac.[21] Istraživanje Rudolfa Schmidta rezultiralo je krucijalnim otkrićem najvećeg objekta na lokalitetu Vučedol „Megaron ljevača bakra" te slavne i jedinstvene „Vučedolske golubice / jarebice".[22] Schmidt je svoja istraživanja ovjekovječio u djelu „*Die Burg Vucedol"* te učvršćuje Hoffilerov termin vučedolska kultura u službenoj literaturi čime je ovaj naziv i prihvaćen od strane ostalih stručnjaka.[23] Iskopani materijal u 89 sanduka dopremljen je u Zagreb po nalogu tadašnjeg ravnatelja muzeja Viktora Hoffillera o čemu je u zgradi Arheološkog odjela tadašnjeg Narodnog Muzeja na Zrinjevcu otvorena izložba pod nazivom "Vukovar, Vučedol".[24] Schmidt je jedan od značajnijih istraživača vučedolske kulture općenito, a poznat je i po provođenju arheoloških iskapanja na lokalitetu Sarvaš o čemu će više govora biti u idućem poglavlju.

Od 1984. godine naovamo provode se sustavna arheološka istraživanja u organizaciji Gradskog muzeja Vukovar i Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u

[16] Bunčić, 2007, 35-72.
[17] Hrvatska enciklopedija, *Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, Zagreb. Dostupno na: http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=25874 (Pristupljeno dana: 8. svibnja 2019.)
[18] Muzej vučedolske kulture, *Nazivi kulture*, Vukovar. Dostupno na: http://vucedol.hr/en/names-for-the-culture/ (Pristupljeno dana 8. svibnja 2019.)
[19] Childe, 1929., 26.
[20] Hrvatska enciklopedija, *Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, Zagreb. Dostupno na: http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=25884 (Pristupljeno dana: 8. svibnja 2019.)
[21] Forenbaher, 1995., 17.
[22] Solter, 2018., 170.
[23] Muzej vučedolske kulture, *Nazivi kulture*, Vukovar. Dostupno na: http://vucedol.hr/en/names-for-the-culture/ (Pristupljeno dana 8. svibnja 2019.)
[24] Solter, 2018., 170.

Zagrebu.[25] 2001. godine započinju nova istraživanja na lokalitetu Vučedol, a 2007. godine je zabilježen značajniji pronalazak čizmice bogato ukrašene vučedolskom ornamentikom istovjetna onoj na Vučedolskoj golubici, koja je vjerojatno korištena u ritualne svrhe. Čizmica je pronađena u otkopanoj podnici stambene nastambe, a potječe iz mlađeg doba vučedolske kulture. Istraživanje je predvodila arheologinja dr.sc. Jacqueline Balen, voditeljica pretpovijesnog odjela Arheološkog muzeja u Zagrebu.[26] Jedan od glavnih promotora vučedolske kulture u posljednjih trideset godina je i dr.sc. Aleksandar Durman, profesor na Odsjeku za arheologiju Sveučilišta u Zagrebu poznati hrvatski arheolog čije su glavne ekspertize i područje bavljenja arheometalurgija, problemi apsolutnog datiranja i komunikacije.[27]

Slika 2. Arheološka iskapanja na lokalitetu Vučedol

Izvor: Hrvatski arheološki godišnjak, 10/2013., Dostupno na: https://www.min-kulture.hr/userdocsimages/Bastina/Arheoloski%20godisnjak%2010-2013_za%20web.pdf (Pristupljeno dana 30. svibnja 2019.), 89.

[25] Muzej vučedolske kulture, *O muzeju*, Vukovar. Dostupno na: https://vucedol.hr/hr/muzej/ (Pristupljeno dana: 8. svibnja 2019.)
[26] Arheološki muzej u Zagrebu, *Pretpovijesni odjel*, Zagreb. Dostupno na: http://www.amz.hr/naslovnica/odjeli/zbirke/pretpovijesni-odjel.aspx (Pristupljeno dana 8. svibnja 2019.)
[27] Hrvatska enciklopedija, *Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, Zagreb. Dostupno na: http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=16690 (Pristupljeno dana: 8. svibnja 2019.)

2.1.2 Rezultati istraživanja na lokalitetu Vučedol

Pored stratigrafskih podataka[28] o nastanku i razvoju vučedolske kulture, mnogi bitni podaci zaključeni su nakon analize istražene materijalne kulture, ponajprije keramike, ali i stambenih objekata, oruđa i drugog. Ornamentika i oblici urezani na keramici osnovni su determinatori stila i svrstavanja lokaliteta u kulturu kojoj pripada. Usporednom analizom istraženih dijelova keramike može se vidjeti utjecaj mlađih eneolitskih kultura na starije ponajprije unaprjeđenjem kvalitete keramičkih proizvoda, ali i razvojem metalurgije koja je u vučedolskoj kulturi bila izrazito na visokoj tehnološkoj razini za to doba.[29]

Lokalitet Vučedol kao jedan od nalazima najbogatijih lokaliteta vučedolske kulture, bilježi značajan broj istraženih predmeta, stambenih objekata, grobnica te ostale arheološke građe. Prvotna iskapanja potkraj 19. stoljeća rezultirala su pronalascima nastambe za stanovanje, ostatak groblja sa 15 skeleta koji su bili ritualno pokapani licem prema istoku i uvučenih nogu. Iskapanje 1897. godine na prostoru od 800 m^2 rezultiralo je s ukupno 9 sanduka arheološke građe nalascima kostiju, lubanja, keramike, kamena i jelenjih rogova.[30] Najznačajnije istraživanje provedeno je od strane R. R. Schmidta Roberta Rudolfa Schmidta 1938. godine kada su otkriveni značajni keramički artefakti (vučedolska golubica) te Megaron ljevač bakra. Istraživanje je rezultiralo s ukupno 89 sanduka arheološke građe keramike, kostiju, ritualnog materijala i slične građe.[31] Istraživanja provedena 2007. godine rezultirala su pronalaskom vučedolske čizmice, stambenih nastambi te raznih ostataka keramičkih i kamenih artefakata.[32]

Uspoređujući keramiku nalazišta u Vučedolu može se utvrditi par najkarakterističnijih i vodećih oblika keramike navedeni u nastavku. Zdjele predstavljaju jedan od osnovnih

[28] Stratigrafija je grana geologije koja proučava sedimentne stijene Zemljine kore, njihov postanak i kronologiju radi rekonstrukcije fizičkih, kemijskih i bioloških događanja i promjena koje su se zbivale na Zemlji tijekom geološke prošlosti. U širem smislu, širi se na opis svih stijenskih tijela koja tvore Zemljinu koru, obuhvaćajući i litološki sastav, fosilni sadržaj, geofizička i geokemijska svojstva, čime postaje dio povijesne geologije. Stratigrafija tako razdvajanjem pojedinih kulturnih slojeva u tlu omogućuje određenje vremenskoga slijeda arheoloških nalaza. Hrvatska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb. Dostupno na: http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=58341 (Pristupljeno dana 30. travnja 2019.).
[29] Tasić, 1984., 31-36.
[30] Solter, 2018., 160.
[31] Isto, 171.
[32] Muzej Vučedolske kulture, *Ceramcis,* Vukovar, Dostupno na: http://vucedol.hr/en/blog-2/ (Pristupljeno dana 30. travnja 2019.)

oblika zastupljene na svim nalazištima na lokalitetu Vučedol. U starijoj fazi zastupljene su zdjele izrazito plitkog oblika dok razvoj kulture postepeno dovodi do pojave konkavnih udubljenja na sredini. Šalice su drugi široko zastupljeni oblik keramike a karakterizira ih cilindrična ili konična trakasta drška iznad oboda. Treći karakterističan oblik su lonci s ornamentima karakteristični za ovu kulturu, urezani noktom ili štapićem. Osim navedenog istražen je i veći broj amfora, vrčeva te kultnih predmeta koji su korišteni u ritualne svrhe. Motivi prikazivani na svim istraženim nalazima keramike najčešće su koncentrični krugovi ili trokuti.[33]

2.2 Vučedolsko naselje Sarvaš

Arheološki lokalitet Sarvaš smješten je 15 kilometara istočno od Osijeka prema Vukovaru, a nalazi se na desnoj obali nekadašnjeg rukavca rijeke Drave. Nalazište se nalazi na nadmorskoj visini od oko 100 metara i pozicionirano je na sjeverozapadnom kraju istoimenog sela i nepravilnog je oblika dimenzija 175 x 155 metara. Prvo otkriveno nalazište pod nazivom „Vlastelinski brijeg“ ili „Gradac“ istraženo je između 1890. i 1895. godine pri obnovi vinograda. Znanstvena istraživanja učinjena su početkom 20. stoljeća, a većina nalaza proslijeđena je u Arheološki muzej u Zagrebu uz manji broj predmeta koji su izloženi u Beču i Berlinu. Prvo iskapanje provedeno je od strane C. F. Nubera, osnivatelja današnjeg Muzeja Slavonije u Osijeku. Tim iskopavanjem iznjedrila je keramika koju pripada razdoblju vučedolske kulture.[34]

2.2.1 Faze arheoloških istraživanja na lokalitetu Sarvaš

Značajno arheološko iskapanje na položaju Gradec proveo je ranije spomenuti njemački arheolog Robert Rudolf Schmidt u jeku 2. svjetskog rata, od svibnja do studenog 1942. godine te od travnja do svibnja 1943. godine (ukupno 28 tjedana). Istraženo je 28 kvadranta veličine 5x5 metara, ukupne površine 700 m^2.[35] Podršku za svoje istraživanje Schmidt je dobio od Njemačke narodne skupine iz Osijeka (*Deutsche Volksgruppe)*. Schmidtov plan iskapanja bio je okupiti mlade akademske snage,

[33] Tasić, 1984., 35.
[34] Balen, 2005, 15.
[35] Isto, 16.

članove spomenute Njemačke narodne skupine, koji su bili na studiju u Njemačkoj, a čija bi zadaća bilo istraživanje lokaliteta i buduće osnivanje njemačkog muzeja u Osijeku s tematikom vučedolske kulture. Schmidt o svojim namjerama obavještava kompletno mjerodavno vodstvo tadašnjih vlasti, počevši od velikog župana, nadležnog ministarstva te Njemačkog veleposlanstva u Zagrebu. Od navedenih institucija nije tražio financiranje pothvata smatrajući da bi se time narušio integritet njemačke skupine. Nakon prikupljanja novčanih sredstava u iznosu od 4.100 RM[36], podmiruje štetu vlasnicima vinograda, nabavlja stručnu literaturu, fotografski i drugi materijal, aparat za projekciju i slično te inicira ustrojavanje knjižnice.[37]

Početnim istraživanjima tijekom 1942. godine Schmidt otkopava osam naseobina iz više prapovijesnih kulturnih razdoblja, raspoređene jedna iznad druge koje su stratigrafski razjašnjavale prapovijesnu kronologiju hrvatskog Podunavlja. Iskopani dio brijega predstavlja manji dio ukupne površine koja je u prošlosti bila naseljena. Drugim krugom istraživanja provođenim tijekom 1943. godine Schmidt je imao namjeru otkopati kompletan sjeverozapadni dio nalazišta, Vlastelinski brijeg za što mu je bilo potrebno najmanje 40 radnika. U prvotnim iskapanjima na raspolaganju mu je bilo desetak radnika, mahom seljaka njemačke nacionalnosti iz Sarvaša (*njem. Hirschfelda*) koji su u tom selu bili većinsko stanovništvo. Započeto iskapanja 1943. godine ukupno traje oko mjesec dana te je naposljetku predstavljalo dovršetak velikog posla od prethodne godine. Nakon par tjedana provođenja radova situacija se u okolici lokaliteta sve više zaoštrava što tjera Schmidta na obustavu svih radova.

Schmidt je imao namjeru sav iskopan materijal izložiti u već spomenutom njemačkom muzeju u Osijeku, međutim ratne okolnosti natjerale su ga na napuštanje nalazišta i bijeg s cjelokupnom iskopanom građom. Schmidt preko Mađarske bježi u Njemačku te organizira prijevoz iskopanog tereta u pravcu Njemačke. Predmeti s lokaliteta u 107 drvenih sanduka otpremljeni su iz Hrvatske u pravcu Njemačke u dva navrata tijekom studenog 1944. godine. U travnju 1945. godine, tadašnji Državni muzej u Osijeku, započinje potragu za otuđenim arheološkim i drugim predmetima umjetničke i povijesne vrijednosti. [38] U konačnici su nalazi dospjeli u Beograd tek 1948. godine, u

[36] *Reichsmark* (Marka Trećeg Reicha) - njemačka valuta za razdoblje od 1924. do 1948. godine. Dostupno na: https://www.deutsch-line.com/2018/06/03/njemacka-marka/ (Pristupljeno dana, 8. svibnja 2019.)
[37] Grubišić, 2002., 107-131.
[38] Isto, 117.

dva navrata tijekom srpnja i kolovoza. Najprije su predani osječkom muzeju, a naposljetku su izloženi u Arheološkom muzeju u Zagrebu.[39]

U konačnici, manja iskapanja provedena su od strane Muzeja Slavonije iz Osijeka, pod vodstvom J. Šimića, sredinom osamdesetih godina prošlog stoljeća. U navedenim iskapanjima istražena su manja područja na navedenom lokalitetu te je pritom otkriven bogat vučedolski sloj s jednim stambenim objektom i većim brojem keramičkih artefakata.[40] Nalazište Sarvaš svojom je važnosti i veličinom u rangu sa nalazištem iz Vučedola s obzirom na to da je pokriven značajan prostor tijekom istraživanja te da su kulturni slojevi istraživani do gotovo 10 metara dubine.

Slika 3. Arheološki lokalitet Sarvaš

Izvor: Grubišić, 2002., 122.

[39] Balen, 2005., 18.
[40] Balen, 2005., 21.

2.2.2 Rezultati istraživanja na lokalitetu Sarvaš

Velika većina istraženih keramičkih artefakata na lokalitetu Sarvaš pripada vučedolskoj kulturi, a dominira keramika tamnosmeđih i tamnosivih tonova, ukrašena otiscima prsta, zaglađene površine, vrlo dobre fakture, izrađena od pročišćene gline s minimalnim udjelom pijeska. Među istraženim artefaktima izdvaja se par osnovnih tipova posuđa i to: zdjele, lonci, vrčevi, posude na nožice, šalice kao i neki posebni oblici keramike nestandardne keramičke produkcije (četvrtaste, trodijelne i zidne posude, kultni predmeti te kalupi za lijevanje bakrenih predmeta).[41] Istraženi artefakti prikazuju visoku razvijenost keramičke obrade od fine gline za široku upotrebu.

Zdjele su podijeljene u nekoliko tipova: zaobljena tijela, kalotaste zdjele, zdjele izvučena rata, S-profilirane zdjele, bikonične zdjele ili terine te konične zdjele. Većina istraženih zdjela tamnih je tonova tamnosmeđe boje sa zaobljenim rubom i glatkom površinom, ukrašeni otiskom prsta ili nokta te urezivanjem oblika. Ukrasi na zdjelama većinom su postavljeni na vratnom segmentu sa čestim motivom sunca na prijelomima ili na donjim, konveksnim dijelovima.[42]

Lonci su izdvojeni u dva osnovna tipa: lonci zaobljena tijela i lonci S-profilirana tijela. Prvi se pojavljuju u više varijanti od kojih su najzastupljeniji oni zaobljena tijela i ravna ruba kao i uvučena ruba i jako naglašena trbuha. Drugi, lonci S-profilirana tijela dolaze u dva oblika: prvi oblik je zaglađena keramika tankih stijenki i bez primjesa koja se koristila za pripremu hrane te drugi oblik slabo pročišćene gline s debljim stijenkama za ostalu kućnu upotrebu. Veća keramika za zalihe nije pronađena. Lonci su ukrašavani otiscima prstiju ili nokta, obično uz rub posude ili na prijelazu vrata u tijelo posude. Kao određeni funkcionalno-dekorativni element često se pojavljuju tunelaste ušice ili ručke.[43]

Uz gore navedene artefakte koji čine glavninu pronađenih artefakata, iskopan je i velik broj šalica, vrčeva i amfora koji predstavljaju relativno rijedak oblik keramike za vučedolsku kulturu s obzirom na to da je njihova masovnija upotreba započela u kasnijim etapama ljudske povijesti. Isto tako, pronađeni su i ostali keramički oblici za kućnu upotrebu specifičnog oblika koji su karakteristični isključivo za keramografiju

[41] Balen, 2005., 40.
[42] Isto, 45.
[43] Isto, 42.

vučedolske kulture. Među njih se ubrajaju viseće zidne posude, višedijelne boce, četvrtaste posude te ovalne posude s pregradom. Osim navedenih predmeta, pronađeni su i artefakti manjih dimenzija koje se mogu klasificirati kao dječje igračke kao naprimjer imitacija žrtvenog stolića, kupovima na više nogu i plitke konične zdjelice. Zanimljivo je spomenuti da su na lokalitetu u Sarvašu pronađena tri keramička modela nogu za koje se može zaključiti da prikazuju tipove obuće nošene u kasnom eneolitiku tj. u vučedolskoj kulturi. Tako je prikazana reprodukcija čizme izrađene od tvrde kože kao i drugi tip čizme od meke kože koja se vezala iznad gležnja.[44]

2.3 Arheološki lokaliteti u Vinkovcima i okolici

Kontinuirana naseljenost na lijevoj obali rijeke Bosut na području današnjih Vinkovaca započinje u neolitičkom dobu, u vrijeme mlađeg kamenog doba prije više od 8.000 godina. Navedeno potvrđuje otkriće naselja iz mlađeg kamenog doba otkriveno na području Borinaca, lokalitetu udaljenog nekoliko kilometara zapadno od Vinkovaca koje datira iz petog ili četvrog tisućljeća prije nove ere. Na lokalitetu Borinci arheološkim iskapanjima pronađene su zemunice, ograde za sušenje ribe, bunari te peći za keramičko posuđe. Područje grada Vinkovaca pružao je idealne uvjete za naseljavanje zbog svog povoljnog geografskog položaja te plodnoj zemlji i blizini rijeka koje su bile osnovni izvori hrane u prapovijesno doba. U Vinkovcima su kroz više navrata provedena arheološka istraživanja od čega je jedan od najpoznatijih lokaliteta u stručnoj literaturi prepoznat kao tell „Tržnica“ ili Vinkovci-Hotel Slavonija koji se nalazi u samom centru Vinkovaca na povišenoj, lijevoj obali rijeke Bosut što je omogućilo idealne uvjete za naseljavanje ljudi.[45]

Stari Mikanovci su najzapadnija općina u Vukovarsko-srijemskoj županiji. Na području općine Mikanovci nisi provođena sustavna arheološka iskapanja, međutim slučajni nalazi doveli su do spoznaje o naseljenosti današnjih Starih Mikanovaca u vrijeme Vučedolske kulture. Najznačajnije nalazište u Mikanovcima nalazi se na lokalitetu Damića gradini koje se nalazi u samom centru sela na čijem prostoru se danas nalazi osnovna škola. Osim navedenog, na području Mikanovaca pronađeno je keramičko

[44] Balen, 2005., 49.
[45] Ivan Bosančić, *Vinkovci od A do Ž*, Vinkovci, Turistička zajednica grada Vinkovaca, 2019., Dostupno na: https://grad-vinkovci.hr/storage/app/media/VINKOVCI_A_Z/VINKOVCI_A_Z_small_res.pdf

posuđe od kojega je najznačajnija "Dvojna posuda" što predstavlja najznačajniji i najočuvaniji nalaz sa navedenog područja. Na lokalitetu Blato te na uzvišenju elipsastog oblika kod Čanića stana pronađene su utezi za mreže i keramičko posuđe. Prilikom kopanja bunara na lokalitetu Salaš otkriveni su fragmenti neolitičke keramike. Nedaleko od lokaliteta Glavnik, na lokalitetu Prisunjače i dalje se nazire elipsasto povišenje iz neolitika koje nije u potpunosti istraženo.[46]

2.3.1 Vučedolsko nalazište na Ervenici u Vinkovcima

Najstariji nalazi vučedolske kulture na području grada Vinkovaca pronađeni su na lokalitetu „Ervenica“. Prvi nalazi koji su provedeni na navedenom lokaliteti potječu iz druge polovice 19. stoljeća, međutim najznačajnije iskapanje na položaju hotela Slavonija provedeno je 1977./1978. godine kada je tijekom urbanizacije grada Vinkovaca te tada provedenim arheološkim istraživanjima otkriveno oko 12.000 m^2 površine naselja vučedolske kulture. To otkriveno naselje rasprostiralo se s lijeve i desne strane nekadašnjeg potoka Ervenice, a s južne je strane bilo omeđeno Bosutom.[47] Potok Ervenica zasut je sredinom 20. stoljeća zbog urbanizacije i naglog porasta broja stanovnika. Na postojanje otoka ukazuje jedino prirodna depresija u ulici kojom je potok nekada prolazio. Područje Ervenice koje je uvelike poznato u stručnoj literaturi, smješteno je na uzvišenom platou jugoistočno od glavnog gradskog trga, a prvi put je u spomenuto u literaturi početkom prošlog stoljeća od strane J. Brunšmida, koji navodi kako je donji dio ulice Ervenice (danas Ulica M. Gupca) bio naseljen već u kamenom dobu.[48]

Prva sondažna iskapanja na području Ervenice proveo je Stojan Dimitrijević 1957. godine. Nalaze vučedolske kulture Dimitrijević evidentira na položaju „Poljski jarak“, koji se nalazi na kraju istočnog dijela nalazišta Ervenica, a koji je služio za odvod vode i bujica s ulice. To je najzapadniji dio Ervenice gdje se sadašnja Ulica M. Gupca dotiče s Bosutom.[49] Urbanizacijom grada Vinkovaca i provedbom sustavnih iskapanja došlo se do novih spoznaja o vučedolskoj kulturi na navedenom području, međutim sustavna

[46] Općina Stari Mikanovci, *Predhistorijsko doba i naseljenost na području Mikanovaca*, [Internet stranica], 2019., https://mikanovci.hr/povijest/, (Pristupljeno dana 2. svibnja 2019.).
[47] Miloglav, 2016., 99.
[48] Brunšmid, 1902., 117-166.
[49] Dimitrijević, 1994., 283.

izgradnja ne dopušta daljnju provedbu sustavnih istraživanja kojima bi se upotpunila slika lokaliteta na Ervenici u Vinkovcima.

Duži niz godina na lokalitetu Ervenica provode se arheološka iskapanja prilikom svakog zahvata na području Ervenice s obzirom na to da se ovo područje nalazi u zaštićenoj arheološkoj zoni. Takva istraživanja iziskuju posebne metode iskapanja budući da infrastruktura modernog grada uvelike otežava geofizička i arheološka istraživanja, dok izvrnuta stratigrafska slika kao i ograničena (manja) površina istraživanja onemogućuju dobivanje cjelovite slike. Razlog tomu jest taj što se iskapanja provode na manjim područjima privatnih vlasnika u slučaju određenih zahvata na građevinskim objektima prilikom rekonstrukcije ili izgradnje stambenih i poslovnih objekata. Ipak, takva istraživanja su jedini moguć način dokumentiranja i evidentiranja trenutačnih arheoloških nalazišta smještenih ispod današnjih gradova, a koja nam omogućuju fragmentirano stvaranje slike o izgledu nekadašnjih naselja.[50]

U lipnju 1994. godine provedeno je stručno, zaštitno arheološko istraživanje na području lokaliteta Ervenica, u današnjoj Ulici M. Gupca, na kućnom broju 4. Površina koja se istraživala iznosila je 100 m^2, a otprilike 20 m^2 uništeno je podrumom bivše zidanice. Stručnjaci su teren podijelili u tri kvadranta (A, B i C) s tim da se potonji nalazio na najvišoj točki te bio najbliži Bosutu. Ukupna debljina promatranog kulturnog sloja iznosila je 3 metra. Stratigrafska lika je uništena naknadnim gradnjama te nivelacijom terena, pa su sukladno s tim slojevi izmiješani i poremećeni.[51]

Iskopavanja su pokazala da većina istraženog materijala s navedenog lokaliteta pripada vučedolskoj kulturi koja se ponajviše javlja u sloju tamnosive rahle zemlje koja obiluje pepelom, garom, kostima, školjkama, puževim kućicama i kućnom lijepu. Kvadrant A razotkrio je dvije ukopane jame u predzdravični sloj na dubini od 2,20 metara. U kvadrantu C otkrivene su još tri jame na dubinama od 1,90 do 2,60 metara, od kojih je u jednoj od jama istraženo najviše keramičkih predmeta i posuđa te dva kalupa za lijevanje sjekira od bakra. Nalazište je otkrilo nasađen sloj zapečene zemlje s čime se dokazuje zasipavanje tla pepelom koji se izbacivao iz kuća. U svim jamama pronađen je velik broj kvalitetnih artefakata te se može pretpostaviti da su navedeni objekti koristili Vučedolcima kao spremište hrane i/ili ostalog materijala. Takva su

[50] Miloglav, 2016., 100.
[51] Gale, 2002., 53-66.

spremišta zajedno sa kućom tvorile zajedničku cjelinu stambenog objekta. S obzirom na to da se lokalitet na kućnom broju 4. u Ulici M. Gupca nalazi na nižoj nadmorskoj visini i bliže rijeci Bosut (dvadesetak metara od obale), pretpostavka je da su se ondje nalazila spremišta i otpadne jame, dok su se nastambe za život ljudi nalazile na povišenom sjeveroistočnom dijelu nalazišta čija se nadmorska visina kreće oko 88 metara.[52]

Keramički materijal koji je pronađen i obrađen na lokalitetu Ervenica u Vinkovcima, pokazuje da se većina keramike koristila kao grubo posuđe za svakodnevnu upotrebu. Međutim, pronalaskom većeg broja finog posuđa može se pretpostaviti da su se pojedini oblici posuđa koristili i u svakodnevnom životu. S obzirom na to da zemlja na lokaciji istraživanja uglavnom sadrži tamnije pigmente, pronađeni ostaci keramike također su crne i tamnosive boje, dok su crvenkaste i oker nijanse većinom posljedica gorenja. Pronađena keramika visoke je kvalitete od pročišćene gline i bez primjesa pijeska.[53] Najzastupljeniji oblik keramike je onaj S-profiliranog tijela, dok drugi najbrojniji oblik čine lonci zaobljenog tijela i cilindričnog vrata koji su služili za spremanje hrane. Keramika manjih dimenzija za svakodnevnu upotrebu nerijetko je imala gredasto izbočenje ili aplicirane ušice s dekorativnom svrhom. Ukrašavanje posuđa vršilo se utiskivanjem štapića ispod ruba posuđa te na prijelazima vrata u trbuh. Nakon navedenih oblika keramike slijede zdjele zaobljenog oblika, podlošci, bikonični te zaobljeni lonci.[54] Manji broj kamenih artefakata pronađen na lokalitetu pokazuje uobičajenu tipologiju počevši od grebala i sječiva do dubila te dva kalupasta klina od kamena. Od koštanih predmeta pronađena su dva fino rađena koštana šila koja su izrađena cijepanjem cjevastih životinjskih kostiju uz dodatno obrađivanje na kamenu te motike od roga s rupom za nasad drvene držale.[55]

S obzirom na to da je vinkovačko područje oduvijek bilo bogato šumskim prostranstvima, po čemu se ovo naselje razlikuje od Vučedola koje je isključivo ravničarsko i kao takvo pogodno samo za razvoj stočarstva uz ponešto ribolova, naselje na Ervenici pokazuje razvijene lovačke djelatnosti. Kao što je već spomenuto, erveničko nalazište objelodanilo je dva dvodijelna kalupa za proizvodnju bakrenih

[52] Gale, 2002., 55.
[53] Isto, 55.
[54] Isto, 56.
[55] Miloglav, 2016., 99.

sjekira, što dokazuje visoku razvijenost metalurške djelatnosti na ovom području. Dvodijelni kalupi predstavljali su svojevrsnu revoluciju u obradi metala te su kao takvi činili prevagu u tehnološkim inovacijama toga doba.[56] Zanimljivo je napomenuti da su kalupi bili različitih dimenzija te da su imali izrazito debele stjenke s utorima za cilindrični produžetak u svrhu nasada drvene drške. Pronađeni artefakti većinom pripadaju kasnoklasičnom B-2 stupnju razvoja vučedolske kulture, o čemu će više biti govora u nastavku ovoga rada.

Najnovija istraživanja na lokalitetu Ervenica provedena su tijekom 2007. godine u Ulici M. Gupca na kućnom broju 14, a obuhvaćala su površinu od 250 m^2. Promatrajući današnju ulicu M. Gupca tragovi vučedolske kulture zabilježeni su dosad na kućnim brojevima 4-19, a dosadašnjim istraživanjima nisu zabilježeni ostaci naselja istočnije od položaja kućnog broja 19. Stratigrafska slika navedenog lokaliteta pokazala je nekoliko naseobinskih faza čiji ostaci pripadaju kasnoklasičnoj vučedolskoj kulturi uz istražene tragove naseljavanja tijekom mlađeg željeznog doba. S obzirom na to da se radi o višeslojnom lokalitetu ipak je zaključeno kako je upravo vučedolska kultura ostavila najviše traga. Istraženi su ostaci 6 podnica svrstani u vučedolsku kulturu, a koji su pripadali određenoj vrsti stambenih objekata (orijentirani SI-JZ), s podlogom od nabijene žute ilovače i tragovima sagaranoga kućnog lijepa kao i 14 jama s rupama za stupove. Međutim, poradi malog lokaliteta iskapanja niti jedan objekt nije istražen u potpunosti jer svaka minimalno jednim dijelom ulazi u profil. Objekti su prema širini od 4,5 metara odgovarale uobičajenim nalazištima kuća otkopanih na lokalitetu Vučedol, dok su jame ovalnog oblika čiji je promjer u rasponu od 0,5 do 2 metra. Određeni tragovi obnavljanja podnica kao i datumi koji su pronađeni, dovode do zaključka kako se radi o dvije faze naseljavanja, moguće i kroz dvije generacije.[57]

Sljedeća tablica prikazuje popis dijela artefakata s mogućnošću datiranja radioaktivnim ugljikom 14C, sa nalazišta Ervenica u Vinkovcima u istraživanju provedenom 2007. godine u ulici M. Gupca na kućnom broju 14. Uzorci predstavljaju artefakte (drveni ugljen i kosti) iskopane u promatranim jamama prema brojevima u nastavku. Svi nalazi analizirani su u laboratoriju *Beta Analythic inc.* u Sjedinjenim Američkim Državama u Miamiju, Saveznoj državi Florida.

[56] Miloglav, 2016., 100.
[57] Isto, 100.

Tablica 1. 14C datumi s lokaliteta na Ervenici u Vinkovcima

Ervenica u Vinkovcima – Ulica M. Gupca 14 – vučedolska kultura					
Lab. Broj	Kontekst i materijal	δ 13 C	Datum (BP)	Kalibrirani datum (cal BC)	
				2 σ (95%)	1 σ (68%)
Beta-256824	Jama SJ 49 – ugljen	-24.9	4160 ±40	2880-2610	2870-2840
				2600-2590	2820-2670
Beta-256822	Sa podnice kuće SJ 22/23 – ugljen	-23.9	4080 ±50	2870-2800	2840-2810
				2780-2480	2670-2560
					2520-2500
Beta-256823	Jama SJ 39 – ugljen	-23.4	4070 ±50	2860-2800	2840-2820
				2760-2480	2670-2560
					2520-2500
Beta-279291	Jama SJ 47 – kost	-20.8	4090 ±40	2860-2800	2840-2810
				2760-2560	2670-2570
				2530-2490	
Beta-279292	Jama SJ 49 – kost	-20.2	4190 ±40	2890-2830	2880-2850
				2820-2630	2810-2750
					2720-2700

Izvor: Miloglav, 2016., 104.

Slika 4. Arheološka iskapanja na lokalitetu Ervenica u Vinkovcima

Izvor: Hrvatski arheološki godišnjak, 10/2013., Dostupno na: https://www.min-kulture.hr/userdocsimages/Bastina/Arheoloski%20godisnjak%2010-2013_za%20web.pdf (Pristupljeno dana: 30. svibnja 2019.), 88.

2.3.2 Nalazište tell „Tržnica“ ili Vinkovci-Hotel

Najpoznatije nalazište na području grada Vinkovaca je lokalitet tell „Tržnica“ ili Vinkovci-Hotel. Lokalitet je smješten u samom središtu grada Vinkovaca, na lijevoj povišenoj obali Bosuta. Značajnija istraživanja na ovom lokalitetu provodio je hrvatski arheolog Stojan Dimitrijević[58] u drugoj polovici 20. stoljeća u više navrata (1951., 1962, 1977./78.). Posljednje navedeno, provedeno tijekom 1977. i 1978. godine veliko je zaštitno iskopavanje na lokalitetu hotela „Slavonija“ na površini od 2170 m^2. Na istraženom području stratigrafska je slika pokazala naseljavanje tijekom starčevačke, vučedolske i vinkovačke kulture. Tijekom urbanizacije Vinkovaca sedamdesetih godina prošlog stoljeća, izvršena su i veća zaštitna iskopavanja na više područja na sjeverozapadnom i zapadnom dijelu tella.[59]

Tijekom osamdesetih i devedesetih godina prošlog stoljeća dogodili su se slučajni nalazi koji se mogu svrstati u vučedolsku kulturu i prikazuju veličinu tadašnjeg vučedolskog naselja. Preuređenjem pješačke zone na navedenom lokalitetu, prilikom izmještanja vodovodnih cijevi smještenih na lijevoj strani mosta preko Bosuta, otvoren je maleni rov u kojemu su pronađeni arheološki ostaci vučedolske podnice i nekoliko jama. Svi navedeni lokaliteti pokazuju veličinu tadašnjeg vučedolskog naselja, koje se prostiralo na području današnje gradske jezgre grada Vinkovaca. Dosadašnja provedena opsežna istraživanja otkrila su 11.000 m^2 površine vučedolskog naselja, a može se pretpostaviti da navedeno predstavlja samo dio ukupnog naselja. Međutim, značajnija istraživanja u današnje vrijeme nisu moguća s obzirom na to da se na tom području nalaze stambeni i gospodarski objekti te se sva iskopavanja vode prilikom određenih građevinskih radova u navedenom području budući da se kompletni tell smatra zaštićenim područjem.[60]

[58] Hrvatska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb. Dostupno na: http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=15206 (Pristupljeno dana: 8. svibnja 2019.)
[59] Miloglav, 2012., 81.
[60] Isto, 82.

Slika 5. Arheološki lokalitet tell „Tržnica“ ili Vinkovci – Hotel

Izvor: Hrvatski arheološki godišnjak, 10/2013., Dostupno na: https://www.min-kulture.hr/userdocsimages/Bastina/Arheoloski%20godisnjak%2010-2013_za%20web.pdf (Pristupljeno dana: 30. svibnja 2019.), 80. – 84.

2.3.3 Damića gradina u Starim Mikanovcima

Još jedno značajnije nalazište koje upućuje na naseljenost područja u vinkovačkom području, smješteno je u Starim Mikanovcima. Lokalitet se pod nazivom „Damića gradina“ nalazi se u blizini seoskog centra na području današnje Osnovne škole „Stjepana Cvrkovića“. Upravo je gradnja škole početkom 80-ih godina prošlog stoljeća razotkrila arheološko nalazište vučedolske kulture. Arheološko iskapanje trajalo je 76 radnih dana, a završeno je u lipnju 1980. godine. Lokalitet je tada bio obilježen Đakovačko-Vinkovačkom lesnom zaravni na čijim je južnim padinama otkrivena neolitska gradina, uzvišenje koje je izgrađeno ljudskom rukom. Damića gradina dobila je ime po nekadašnjim vlasnicima zemljišta, obitelji Petričević, čiji je seoski nadimak bio Damići.[61]

Navedeni lokalitet prvi se put u literaturi spominje od strane grofa Marsiija početkom 18. stoljeća. On opisuje lokalitet i donosi crtež s presjekom i tlocrtom na kojemu se izričito vide ostaci fortifikacijskog sustava. Crtež prikazuje jasno vidljive ostatke fortifikacijskog sistema sa opkopom i zemljanim bedemima. Drugi spomen lokaliteta

[61] Miloglav, 2012., 73.

provodi J. Korda 1954. godine koji navodi da su u centru Mikanovaca pronađeni ostaci „Damića gradine“ s jasno utvrđenim ostacima neolita i latena.[62] Najopsežniji i najbitniji spomen, ali i arheološko istraživanje provedeno je od strane arheologa Gradskog muzeja Vinkovci početkom 1980. godine poradi gradnje temelja za mikanovačku osnovnu školu.[63]

Istraživanja su provedena na istočnoj polovici gradine u pet traka, širine 2 i 4 metra. Iskopavanja su pokazala zemljani bedem koji je zapečen na dva nivoa, a koji je podignut za vrijeme sopotske kulture. Isto tako, iskopan je opkop najvjerojatnije povezanog s obližnjim potočićem. Gradina je kružnog oblika promjera 117-125 metara, dok joj je promjer u podnožju 170 metara. Vidljivo je blago spuštanje gradine prema jugu, relativne visine 8 metara te visine u njenom sjeveroistočnom djelu preko 9 metara.[64] Ulaz u građevinu bio je s jugoistočne strane koja je ujedno i najpristupačnija. Iskopavanjem se moglo zaključiti kako su ljudi vučedolske kulture koristili prostor gradine kroz više naraštaja. Oba obrađena lokaliteta pružila su stratigrafske informacije o dva horizonta naseljavanja to jest dva nivoa kućnih osnova.

Pretpostavka je da su kuće obnavljane generacijske te da je više naraštaja živjelo na istom mjestu što predstavlja sasvim uobičajenu pojavu za doba eneolitika. Navedeno objašnjava široki raspon starosti keramičkih materijala pronađenih na lokalitetu na kojima nisu vidljive znatne razlike prema obrađenim statigrafskim jedinicama. Kalibracijsko je koljeno u razdoblju od 2900 do 2600 godine pr. Kr. Rezultati iskopavanja pokazali su kontinuirano naseljavanje lokaliteta tijekom sopotske, badenske, vučedolske, ali i vinkovačke te bosutske kulture. Život na gradini prestaje utvrđenim naseljem u mlađoj fazi srednjelatenskog razdoblja u 1. st. pr. Kr.[65]

Sljedeća tablica prikazuje popis dijela artefakata s mogućnošću datiranja ugljikom, sa nalazišta Damića gradina u Starim Mikanovcima. Uzorci predstavljaju artefakte (koštani rog) iskopanog u promatranom lokalitetu. Svi nalazi analizirani su u laboratoriju *Beta Analythic inc.* u Sjedinjenim Američkim Državama u Miamiju, Savezna država Florida.

[62] Korda, 1954., 81.
[63] Isto, 82.
[64] Iskra-Janošić, 1984., 149.
[65] Miloglav, 2016., 99.

Tablica 2. 14C datumi s lokaliteta Damića gradina u Starim Mikanovcima

Damića gradina – Stari Mikanovci					
Lab. Broj	Kontekst i materijal	δ 13 C	Datum (BP)	Kalibrirani datum (cal BC)	
Beta-292357	T.XLVIII – životinjski zub	-20.8	4090 ±40	2860-2800	2840-2810
				2760-2560	2670-2570
				2530-2490	
Beta-290815	T.XLI – kost	0	4020 ±40	2630-2470	2580-2480

Izvor: Miloglav, 2016., 104.

Slika 6. Arheološki lokalitet Damića gradina u Starim Mikanovcima

Izvor: Miloglav, 2016., 102.

2.3.4 Ostali arheološki lokaliteti u vinkovačkoj okolici

Kompletna okolica Vinkovaca bilježi određeni broj nalazišta važnih za segmentiranje i pozicioniranje vučedolske kulture. Određeni nalazi su provedeni sustavno dok je dio nalaza slučajno pronađen od lokalnog stanovništva. Lokaliteti navedeni u nastavku obuhvatit će nalazišta s područja bivše općine Vinkovci[66].

Borinci – Crkvište

Lokalitet Borinci nalazi se u općini Jarmina, na južnim obroncima đakovačko-vukovarske lesne zaravni. Lokalitet ne prikazuje nikakve tragove naselja, no prilikom rigolanja zemlje i sadnje voćnjaka 1964. godine, izorani su između ostalog nalazi badenske i vučedolske kulture. Nakon slučajnog nalaza uslijedilo je 1964. godine arheološko iskopavanje od 25 m^2 prilikom kojeg su otkriveni tragovi badenskog i vučedolskog naselja unutar kojeg su istražene kuće sa zidovima od pravokutnih greda. Isto tako, istraženo je 40 lepezastih sjekira. Nalazište je danas u potpunosti uništeno rigolanjem zemlje i neodržavanjem arheološkog materijala.[67]

Nuštar – Breg

Nalazište je istraženo na desnoj strani istoimenog sela na povišenoj lesnoj zaravni koja je nazvana „Breg“. Nalazište je slučajno otkriveno prilikom kopanja temelja za zdravstvenu ambulantu tijekom 1980. godine.[68]

Prisonjača – Ciganica

Lokalitet „Prisonjača – Ciganica“ nalazi se na položaju današnje općine Ivankovo, na najistočnijoj strani naselja prema općini Vođincima na položaju lokalnog naziva Duge njive koji se nalazi na južnoj padini đakovačko-vukovarske lesne zaravni i na rubu šume „Ciganica“. Nalazi s navedenog lokaliteta su slučajno otkriveni i donirani Arheološkom muzeju u Zagrebu. Posebice je zanimljiva otkrivena posuda čije okolnosti nalaza nisu poznate. Lokalitet je ovalni plato omeđen prirodnim usjecima ispunjenima vodom koji su bili povezani s obližnjim potokom. Ukupna površina platoa iznosila je

[66] Bivša općina Vinkovci podrazumijeva jedinicu lokalne samouprave Vinkovci za vrijeme Socijalističke federativne republike Jugoslavije, a pokrivala je prostore današnjih općina današnjih općina Stari Mikanovci, Vođinci, Ivankovo, Andrijaševci, Markušica, Tordinci, Nuštar te grada Vinkovaca. Dostupno na: https://grad-vinkovci.hr/hr/povijest-grada (Pristupljeno dana: 30. travnja 2019.).
[67] Miloglav, 2012., 73.
[68] Isto, 78.

1.800 m^2. Današnji izgled platoa izmijenjen je utjecajem poljoprivrednih radova, ali i gradnjom stambenih objekata (vikendica). Novija istraživanja provedena od strane Gradskog muzeja Vinkovci u tri navrata (2000., 2002. i 2008. godine) otkrila su samo na površini veće količine keramičkog materijala, kućnog ljepa i kamenih alatki što upućuje na visok stupanj neistraženosti navedenog područja.[69]

2.4 Nalaz vučedolske kulture iz županjske Posavine

Na području županjske Posavine, točnije na području nekadašnjeg srednjovjekovnog utvrđenja Zvizdan (Zvizdangrada)[70], smještenog na krajnjem istoku Hrvatske, na prostoru naselja Soljani uz rijeku Studvu pronađen je 1953. godine slučajni nalaz keramičkog materijala eneolitička svojstva. Nalazište je otkriveno prilikom izgradnje lovačkog doma, prilikom čega je moralo biti odstranjeno drvo koje je preprječivalo put graditeljima. Čupanjem korijena iz zemlja, u žilama je pronađen lonac s kostima divljači. Nastavljajući kopanje radnici su pronašli još jedan sličan lonac ispunjen kostima. Isto tako, pronađen je i kameni čekić s rupom za držak te željezno oruđe.[71] Nalaz je zabilježio i dokumentirao Stjepan Gruber[72], profesor u županjskog gimnaziji od 1946. godine.

Zbog okolnosti nalaska artefakata obrada i analiza nalaza zasniva se jedino na tipološkim svojstvima materijala. Zbog nedostatka arheološki važnih podataka, posebice stratigrafskih podataka, nalaze je moguće samo okvirno vremenski i kulturno determinirati. Glavnina pronađenih ostataka određuje keramiku bez važnih ukrasnih elemenata karakterističnih za vučedolsku kulturu.[73]

---

[69] Miloglav, 2012., 80.
[70] Zvizdangrad - srednjovjekovna utvrda na prostoru uz rijeku Studvu u šumi kod naselja Soljani u općini Vrbanja. Dostupno na: http://www.wikiwand.com/hr/Vrbanja#/Povijest (Pristupljeno dana: 8. svibnja 2019.).
[71] Marijan, 2002., 9-25.
[72] Stjepan Gruber, kulturni radnik (Zagreb, 1899. – Županja, 1970.). Radio kao profesor zemljopisa u raznim mjestima u Hrvatskoj. Od 1946. radi u Nižoj gimnaziji u Županji. Godine 1957. osnovao je Zavičajni muzej u Županji, čije ime muzej danas nosi. Dostupno na: http://www.visitslavonija.hr/moja-lijepa-slavonija-kraj-save/poznate-osobe--stjepan-gruber-296 (Pristupljeno dana: 8. svibnja 2019.).
[73] Marijan, 2002., 16.

2.4.1 Rezultati istraživanja lokaliteta „Lovačka kuća“ u Soljanima

Na području županjske Posavine, točnije u naselju Soljani, u općini Vrbanja, pronađeni su ostaci vučedolske kulture na lokalitetu Lovačka kuća. Lokalitet je slučajno otkriven, a nalazi se u šumskom području te bilježi nalazište fragmenata keramike s obilježjima. Keramički nalazi s navedenog lokaliteta na području županjske Posavine mogu se podijeliti u tri određene skupine ovisno o starosti i načinu izrade, odnosno ukrašavanja: a) fragmenti keramike starijih tipoloških svojstava; b) fragmenti keramike bez izrazitih tipoloških svojstava te c) fragmenti keramike mlađih tipoloških svojstava. Na lokalitetu Lovačka kuća u Soljanima pronađeno je 19 fragmenata keramičkih posuda crno-sivih boja s inkrustacijama i ukrasima specifičnima za vučedolsku kulturu.[74]

Slika 7. Arheološki lokalitet u Soljanima

Izvor: Hrvatski arheološki godišnjak, 3/2006., Dostupno na: https://www.min-kulture.hr/userdocsimages/hag_2006_29_1_2010_mala.pdf (Pristupljeno dana: 30. svibnja 2019.), 65.

[74] Marijan, 2002., 10-15.

Zemljovid 2. Pregled lokaliteta vučedolske kulture na području istočne Slavonije

Izvor: Izradili Jelena Cvitković i Đuro Darko Cerančević na temelju dostupne literature

3. FAZE RAZVOJA VUČEDOLSKE KULTURE

Vučedolska je kultura svojevrsni reprezent razvijenog eneolitika te je svojim razvojem uvela prostor panonskog bazena u nove ekonomske, kulturne i društvene odnose koji su prethodili početku brončanog doba. Ključni preduvjeti za razvoj vučedolske kulture mogu se prepoznati u geografskoj prednosti ravničarskog prostora slavonsko-srijemskog područja, koje je veoma pogodno za bavljenje tadašnjim primarnim i osnovnim gospodarskim aktivnostima – zemljoradnjom, stočarstvo, lovom i ribolovom. Te su gospodarske aktivnosti stvorile bitne preduvjete u stvaranju materijalne baze za ključan početak uslojavanja društva te razvoj naprednijih gospodarskih aktivnosti kao što su keramičarska proizvodnja i metalurgija.[75]

Ranije navedene geografske prednosti omogućile su kroz faze razvoja vučedolske kulture postepeno povećanje proizvodnje i stvaranje viškova te s time povezan razvoj trgovine. Navedeno ih je s vremenom nagnalo na migracije izvan matičnog područja istočno od požeškog gorja do ušća Save u Dunav, Dravom omeđenog na sjeveru te Savom na jugu. Tako je vučedolska kultura u svojoj posljednjoj fazi zahvatila mnogo širi prostor gotovo čitavog panonskog bazena, zahvaćajući prostore od današnje Češke i Slovačke na sjeveru, Srbije te Bosne i Hercegovine na jugu, Slovenije na zapadu te do rumunjskog Banata gotovo do Đerdapa[76], zajedno sa čitavom mađarskom ravnicom i prostorima današnje Hrvatske.[77] Široka ekspanzija vučedolske kulture u njezinoj kasnijoj fazi rezultirala je cijepanje čvrstih veza povezanih s uskim prostorom klasičnog centra smještenog na prostoru Vučedola, što je dovelo do javljanja raznih regionalnih tipova koji su pokazivali određene razlike s maticom. Takvi regionalni tipovi kultura kasnije nisu bili dovoljno vezani uz Vučedol, pa u novim prostorima nisu zadržali specifična obilježja vučedolske kulture, odnosno s vremenom su razvili vlastite varijacije na klasična vučedolska obilježja.[78] Nastavak poglavlja pruža uvid u razvojni put vučedolske kulture te terminologiju faza razvoja vučedolske kulture.

[75] Durman, 1983., 1.
[76] Probojnica Dunava usječena u Južnim Karpatima, na granici Srbije i Rumunjske (između Golupca i Kladova), duga oko 100 km. Hrvatska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb. Dostupno na: http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=16904 (Pristupljeno 19. svibnja 2019.).
[77] Durman, 1983., 2.
[78] Isto, 2.

3.1 Rana ili pretklasična faza – Stupanj A

Rana vučedolska kultura predstavlja prvu fazu razvoja koja se naziva Rana ili pretklasična faza – stupanj A. Rasprostranjenost ovog stupnja zastupljena je zasada na četiri lokaliteta: Lovas – Gradac, Beligiš – Šančine, Neštin – Kuluštra te Mitrovac – Gradac; od kojih je do sada istražen jedino lokalitet Belegiš. Geografska rasprostranjenost ove faze omeđena je s Belegišom na krajnjoj istočnoj poziciji te Mitrovcem na krajnjem zapadu što označava rasprostiranje rane vučedolske faze.[79] S obzirom na to da se radi o najstarijoj fazi razvoja većina nalazišta je veoma slabe kvalitete, a nalazi keramike su nađeni u veoma fragmentiranom stanju. U nastavku će se navesti neke glavne odlike prepoznavanja rane ili pretklasične faze razvoja vučedolske kulture.

Fino posuđe kvalitetom izrade poklapa se s određenim keramičkim proizvodima kostolačke kulture. Keramika je načinjena od pročišćene gline, redukcijski pečena, veoma debelih stijenki te neobično kvalitetno ispolirana čime posuđe postiže visok sjaj. Na posuđu prevladava crna, tamno smeđa i siva boja, a nerijetko se mogu naći i predmeti oker ili crvene boje što upućuje na sekundarno pečenje izazvano požarom. Nalazi finog posuđa nisu brojni, a dominiraju zdjele i terine manjih dimenzija. Zastupljeno je nekoliko tipova zdjela veoma nalik onima kostolačkog tipa. Karakteristika zdjela je da im se rame nalazi vrlo nisko u odnosu na visinu posude te imaju blagobikonične profilacije. Amfore su također bikoničnog oblika, a ispod ruba usta postavljane su ušice. Posude su se ukrašavale tehnikom brazdastog urezivanja, a zatim je uslijedila faza urezivanja i rovašenja. U Belegišu i Lovasu dominira tehnika brazdastog urezivanja, dok u Mitrovcu je ravnomjeran odnos između sva tri navedena postupka. Ukras na skoro svim posudama je bio orijentiran na usku zonu ili traku. Bio je najčešće smješten povrh ili preko ramena. Pokrivanje velikih površina posuda ukrasima bila je rijetko prisutna. Tehnike ukrašavanju su skoro pa jednako podudarne onima iz kostolačke kulture.[80]

Vrlo karakteristični za ovaj stupanj bili su nizovi kružnica ili manjih rozeta pored kojih su se nalazili i klasične rozete koje su bile složene od redova kružnica ili elipsi;

[79] Dimitrijević, 1994., 286.
[80] Isti, 287.

najčešće su bile izvedene brazdastim urezivanjem. Ova faza kroz iskopavanja djeluje dosta skromno, no ipak bijela inkrustacija koja je popunjavala motive na keramici, djelovala je poput fine dekoracije.[81]

3.2 Ranoklasična ili zrela faza – Stupanj B-1

Ova faza vučedolske kulture označava napredak i usavršavanje vučedolskog dekorativnog stila u keramičarskoj proizvodnji što je jedna od glavnih stavki prepoznavanja ovog stupnja razvoja, odnosno uznapredovanja kulture. Najpoznatije nalazište B-1 stupnja razvoja svakako je Vučedol. Od ostalih nalazišta spominje se Sarvaš, Gomolava, Hrtkovci, Borinci, Erdut, Ivankovo na kojima su pronađene specifične oznake B-1 stupnja. Grubo posuđe proizvodilo se od slabije pročišćene gline, mahom debelih stjenki, bez veće kvalitete pečenja. Oblici posuda kategoriziraju se u dvije glavne skupine: krupno posuđe za zalihe te posude standardnog oblika za svakodnevnu kućnu upotrebu. Veliko posuđe pojavljuje se u dva oblika: trbušasti lonci s vratom te trbušaste amfore sa stegnutim vratom. U kućnoj su se upotrebi međutim koristile manje amfore s tunelastim drškama zatim veći ili manji vrčevi, a uz to zdjele i čaše. Ukrašavanje grubog posuđa oslanjalo se na rebraste trake postavljene u dva reda od kojih je jedan bio postavljen uz rub usta, a drugi na granici vrata i trbuha. Umjesto rebraste trake zastupljena je također bila i tehnika nizanja otisaka prsta.[82]

U stupnju B-1 fino je posuđe bilo identično kao i u prethodnom stupnja, ali je bilo tamnije boje. Fino posuđe dolazi u oblicima bikoničnih zdjela, bikoničnih terina različitih dimenzija, amforama i bikoničnim šalicama. Također se javljaju i manje bikonične zdjele na niskoj nozi te bikonične zdjela na četiri čepaste nožice. Od mekano profiliranih predmeta pronađeni su trbušasti vrčevi S profila, zatim trbušasti lonci bez vrata te jedan neobičan oblik posude s jednom ušicom. Isto tako, bitno je istaknuti tzv. kadionice, trodijelne boce, žrtvene stoliće, četvrtaste kutije i sedlaste žrtvenike koji određuju ovu fazu razvoja vučedolske kulture. Ukrašavanje keramike izvodilo se tehnikom duboreza i rovašenjem, dok je brazdasto urezivanje bilo posve zaboravljeno. Vidljiva je želja za raskošnijim dekoracijama i efektnim izgledom površine. Isključivo kao dekoracije koristili su se geometrijski uzorci od vrlo jednostavnih cik-cak trokutastih

[81] Dimitrijević, 1994., 288.
[82] Isto, 290.

ili pravokutnih motiva i isto tako umetanje rombova u pravokutnike, nizovi lančanih motiva ili šahovske ploče. Rozete su bile najčešće umetane na terinama što je bio slučaj i u prethodnom stupnju razvoja. Kadionice, zdjele-poklopci i zdjele na čepastim nožicama bile su najraskošnije ukrašene zdjele. Svi udubljeni ukrasi bili su ispunjeni bijelom, rijetko i crvenom inkrustacijom dobivenom iz drobljenih školjki, vapnenačkih tvari ili oker pigmenta. U ovoj fazi proizvodnja keramike pokazala je nesumnjivu kvalitetu i vrlo visoke umjetničke domete.[83]

3.3 Kasnoklasična faza – Stupanj B-2

Stupanj B-2, kasne klasične vučedolske kulture zastupljen je na nalazima u Sarvašu i Vinkovcima. Razvojem vučedolske kulture u ovom stupnje, populacija se postepeno širila na ostala područja. Tako je prvo naseljena Baranja te je došlo do izvjesnog pomicanja prema zapadu u Slavoniji na područje požeškog gorja. Prema istoku se vučedolska kultura širila do rumunjskog Banata, gdje je na dunavskoj adi na lokalitetu Moldova Veche bilježi nalazište jedne vučedolske kolonije. Prijelazom vučedolske kulture iz B-2 u C stupanj bilježe se daljnji prodori prema zapadu (zapadna Hrvatska i Slovenija) te prema jugozapadu (Bosna). Razlozi ovih migracija mogući su u potrebi za bakrom prema čijim su se nalazištima Vučedolci širili.[84]

U oblicima i ukrašavanju keramike nisu se dogodile značajne izmjene u odnosu na prethodnu fazu, ali su vidljive razlike u fizionomiji keramičkih predmeta. Od novih oblika u ovoj fazi pojavljuju se trbušaste amfore s cilindričnim vratom te cilindrične bočice. Također se pojavljuju izduženi vrčevi, tanjuri na niskoj nozi, tanjuri na krstastoj i cilindričnoj nozi. Na području Vinkovaca pronađen je veliki broj kultnog posuđa; žrtveni stolići te četvrtaste zdjele na četiri čepaste nožice. Ukrašavanje grubog posuđa pretežno je činila plastična traka s otiscima vrhova prstiju. Također je bilo zastupljeno i ukrašavanje urezivanjem i žigosanim ubodima. Veliki dio grubih posuda imao je poliranu površinu i nisu bili ukrašeni. Kod finog posuđa ukrašavanje se vršilo nešto drugačije u odnosu na stupanj B-1. Rovašenje je bilo radikalizirano na način da su se na posudama radili veliki urezi koju su se potom ispunjavali bijelom inkrustacijom. Kod nekih je manjih oblika posuda, bijela inkrustacija preuzimala čitavu površinu. Međutim,

[83] Dimitrijević, 1994., 291.
[84] Isto, 292.

znatan dio posuđa ipak je zadržao stil prethodnog stupnja. Jedna od većih karakteristika B-2 stupnja razvoja ogleda se u učestalom pojavljivanju simbola križa i Andrijinog križa na keramici koji se pojavljuju kao centralni motiv, a postoji mogućnost da su posude s ovim motivima korištene u ritualne svrhe.[85]

3.4 Kasna faza ili faza regionalnih podvojenosti vučedolske kulture – Stupanj C u slavonsko-srijemskom području

Širenje vučedolske kulture na područje panonskog bazena, izdvaja matični slavonsko-srijemski tip od ostalih kolonija vučedolske kulture. Ovaj tip nastavlja kulturni kontinuitet na prostoru lijeve obale Dunava, a sagledavajući kronološki sistem vučedolske kulture jedino je slavonsko-srijemski tip dosegao razvoj u stupnju C. Najpoznatija nalazišta C stupnja razvoja vučedolske kulture su sljedeća: Orolik, Sotin, Opatovac u Srijemu; Samatovci, Viškovci i Ciglenik u Slavoniji; Zók, Kisköszeg u Baranjii; Velika Barna, Veliko Trojstvo i Martinac u sjeverozapadnoj Hrvatskoj te dijelom u bosanskom Posavlju (Bosanska Kostajnica) i Pounju (Gorička).[86]

Vodeći oblici karakteristični za stupanj C razvoja vučedolske kulture jesu tanjuri na nozi i vrčevi. Tanjuri su se nalazila na šupljoj koničnoj nozi koja je dolje mogla biti zatvorena ili križna. Zatim nalazi koji također karakteriziraju ovu fazu jesu vrčevi s cilindričnim vratom te trbušaste amfore i cilindrične bočice. Ukrašavanje se baziralo na brazdastom urezivanju koji je bio često nadopunjavan rovašenjem. U prvi plan istupaju trokutasti uzorci i cik-cak motivi te popunjavanje tih trokutastih površina mrežom, šahovskom pločom ili složenijom diobom plohe.[87]

[85] Dimitrijević, 1994., 293.
[86] Isto, 306.
[87] Isto, 307.

4. SVAKODNEVICA VUČEDOLSKE KULTURE

Značajnija istraživanja provedena u više navrata na lokalitetima vučedolske kulture pružila su zanimljiv uvid u običaje svakodnevice vučedolske kulture. Mnogi arheolozi dali su svoj obol u provedbi istraživanja vučedolske kulture što je dovelo do mnogih spoznaja kojima su se rasvijetlili dijelovi zagonetki koji se vežu uz svakodnevni život pripadnika vučedolske kulture. Svrstavajući različite nalaze u vremenski period možemo odrediti glavne značajke vučedolske kulture te faze razvoja i načina života Vučedolaca.

Predmetno poglavlje pružit će sustavan pregled svakodnevice vučedolske kulture te osnovnih aktivnosti i normi svakodnevice jedne zajednice. Tako će se objasniti organizacija naselja i društvena hijerarhija vučedolske kulture u kojoj će se opisati razmještaj objekata unutar naselja te važnost društvene hijerarhije prilikom organizacije naselja. Nakon toga opisati će se običaji odijevanja i nošenja obuće Vučedolaca te opis gospodarskih djelatnosti – metalurgije i keramičke proizvodnje s opisom par ključnih nalaza vezanih uz navedenu temu. Kao jedan od glavnih odlika svakodnevice svakako je način hranjenja te će se opisati sustava pregled običaja lova i ribolova. Naposljetku navest će se opis religijskih i ritualnih procesa vučedolske kulture.

4.1 Organizacija naselja i društvena hijerarhija

Naselja vučedolske kulture u ranoj i klasičnoj razvojnoj fazi gradila su se na povišenim terasama koje su bile smještene uz rijeke. Naselja su se utvrđivala palisadama, vodenim opkopima te oblikovanjem strmih padina. Utvrđena naselja nosioca vučedolske kulture dokazuju da su Vučedolci imali potrebu za mirnim životom na jednom mjestu. Naseljavali su mjesta koji su prije njih naseljavali nosioci badenske, starčevačke, sopotske i kostolačke kulture.[88] Osim što su podignuta naselja građena radi zaštite od poplava jednako tako su i štitila stanovnike od neprijatelja. Isto tako dunavska obala je bila prirodno strma pa je iziskivala manje posla odnosno ograđivanje naselja jarcima i palisadama. Desna obala Dunava je tako bila gusto naseljena, dok

[88] Balen, Miloglav, 2018., 119.

na lijevoj strani obale života nema. Razlog u tome leži što je lijeva strana obale Dunava niska i plavna. Stalno boravište na jednom mjestu dokazuju na zemljoradničku djelatnost. Još od kasnog neolitika se rađa potreba za boravkom i vezivanjem za jedno mjesto.

Arhitektura u razdoblju eneolitika usko se povezuje sa zajednicama koje obitavaju u stalnim naseljima, bave se stočarstvom i zemljoradnjom te žive u kućama koje su izgrađene od čvrstih materijala. Mjesta za gradnju naselja obično su se odabirala u blizini vode te dostupnosti plodnog zemljišta i drugih resursa što je omogućavalo dugoročnu stabilnost u proizvodnji hrane i opstojanje zajednice.[89]

Nadzemne četvrtaste kuće s podom od nabijene ilovače je jedna od karakteristika gradnje kuća Vučedolaca.[90] Kuće ovog tipa redale su se prstenasto uz rubove naselja. Iz arheoloških podataka vidljivo je da su požari bili vrlo česti, upravo zbog toga što su kuće bile vrlo zbijene na maloj udaljenosti, od 0,5 do 1m. Kuće nisu bile velike pa je sastavni dio svake kuće bila jama ili podrum.[91] Jame su bile valjkastog ili blago zvonolikog oblika. Bile su najčešće duboke od 1,5-2m, a ponekad su nađene i jame duboke 4m. Jame su se upotrebljavale najčešće kao spremišta za žita ili za pohranjivanje predmeta poput keramike, kalupa, žrnjeva. Jame su svakako bile poklopljene kako bi se njihov sadržaj štitio i kako bi bilo omogućeno kretanje naseljem. Sve jame bi bile na kraju zasute pepelom, otpadom, razbijenim posudama. Neke jame su služile i za ukope.[92] S obzirom na gustu naseljenost, odnosno na zbijenost građenih kuća veća odlagališta otpada nalazila su se uz ruba naselja.[93]

Kuće su bile građene od kolaca koji su bili opleteni šibljem i na kraju oblijepljeni zemljom. Tlocrt kuće bio je četvrtast, ali sa zaobljenim uglovima. Razlog tome je što se šiblje lakše moglo plesti u tom obliku nego u pravokutnom i što su zaobljeni uglovi čvršće konstrukcije.[94] Kuće su bile dimenzija 4x6m, a najčešće su bile okrenute u smjeru sjeveroistok-jugozapad.[95] O krovovima kuća nema nikakvih podataka pa se zaključuje da je krov bio napravljen od drveta i slame. U unutrašnjosti kuće najčešće

[89] Tripković, 2014., 129.
[90] Dimitrijević, Težak-Gregl, Majnarić-Pandžić, 1998., 136
[91] Isto ,137.
[92] Forenbaher, 1995., 20.
[93] Balen, Miloglav, Rajković, 2018., 120.
[94] Forenbaher, 1995., 20.
[95] Markasović, Tomić, 2017., 32.

su bile jedna, dvije ili čak tri pregrađene prostorije. Centralni dio kuće bila je prostorija s ognjištem. Bila je to prostorija u kojoj se pripremala hrana, prostorija u kojoj su se obavljali kućanski poslovi i na kraju, prostorija koja bi sve članove kuće okupljala na zajedničko druženje i blagovanje.[96] Trijem ili pregradni zidić je bio smješten nasuprot ulazu, a uloga mu je bila da štiti kuću od vjetra. Na podu kuće nalazio se sav inventar jednog kućanstva, kuke za vješanje keramike, žrvnjevi, brusevi, rastirači, mali glineni žrtvenjaci, utezi, posude za kuhanje i slično. U kući se također i nalazila i veća posuda za skladištenje hrane ili tekućine koja je bila ukopana u pod. Kasnobrončano doba iznjedrilo je naselje koje je bilo veće od ostalih naselja svog vremena. Vučedol je bio najveće i najsloženije naselje vučedolske kulture, 3 do 5 puta veće od naselja u Vinkovcima i Sarvašu.[97]

Dio naselja, odnosno Gradac bio je istaknuto mjesto u naselju. Njegov jedan veliki objekt bio je dimenzija 15,5 x 9,5 metara. Oko i unutar objekta utvrđeni su tragovi metalurške djelatnosti.[98] Da su već tada postojale razlike u društvu vidljivo je iz grobova iz Vučedola koji dokazuju istaknuti položaj u društvu određenih pojedinaca. Tako je nađen grob upravo na Gradcu, muškarca i žene koji su ukopani sa bogato ukrašenom keramikom. Tragovi koji upućuju na postojanje hijerarhijskog društva su: Vučedol je bio daleko najveće naselje svog vremena; broj stanovnika je bio daleko velik za jedno prapovijesno poljodjelsko selo; najistaknutiji prostor, Gradac, bio je izdvojen od naselja; objekti na Gradcu bili su uvelike veći od ostalih objekata u Vučedolu; tragove metalurške djelatnosti koja je imala veliki značaj za elitu nađeni su jedino na Gradcu; istaknuti pojedinci društva pokapani su katkad u Gradcu, ali nekada i unutar drugih dijelova naselja.[99] Sve to dovodi do zaključka da je Vučedol u kasnobakrenom dobu bio sjedište elite sa povišenom, odnosno istaknutom rezidencijom, Gradcom, koja je imala pod kontrolom proizvodnju i raspodjelu dobara i čija moć se širila i na okolna naselja.

[96] Balen, Miloglav, Rajković, 2018., 1.
[97] Forenbaher, 1995., 23.
[98] Isto, 23.
[99] Isto, 23.

4.2 Odjeća i obuća

Tijekom istraživanja vučedolske kulture sačuvani su brojni idoli koji su arheolozima prilično precizno omogućili rekonstruiranje izgleda, krojeve i ukrase na odjeći i obući nosilaca vučedolske kulture. Nađeno je mnogo idola s naznačenom odjećom. Neke idoli imali su na sebi kultnu odjeću, a ostali svakodnevnu. Tako su dva idola za koje se pretpostavlja da su predstavnici kultne odjeće nađeni u Vinkovcima na nalazištu Tržnica-Hotel. Prvi idol pripada B-2 stupnju kulture prema podjeli koji ju je odredio Stojan Dimitrijević.[100] Ovaj idol dolazi bez gornjeg dijela, ali iz donjeg dijela se jasno vidi široki pojas na kojem je obješena mala pregača. Na bedrima ovaj idol ima simbole križeva. Ne zna se je li idol predstavlja božicu ili svećenicu u kultnoj odjeću. Drugi idol nađen je na istom nalazištu te pripada istom stupnju kulture. Na ovom idolu vidljiv je donji dio odjeće, odnosno suknja koja je bila nabrana. Nabranost odjeće se moglo postići laganim postupkom stavljanjem odjeće u harmoniku, povezivanjem konopcem te stavljanjem u vodu, a naposlijetku se ta odjeća tukla kamenjem. Ovaj idol je sprijeda gol te se zbog toga misli da je riječ o svećenici u kultnoj odjeći ili božici. [101]

Slika 8. Prikaz idola u kultnoj odjeća

Izvor: Milićević, 1984., 4.

[100] Milićević, 1984., 3.
[101] Isto, 3

Ostali nađeni idoli prikazuju svakodnevnu odjeću. Tako se na idolima može vidjeti košulje od jelenje kože, vunene čarape, cipele. Vučedolci su za odjeću najviše koristili materijale kože, vune te materijale biljnog porijekla. Jelenja koža je bila najzastupljenija zbog svoje mekoće i zbog toga što su nosioci kulture bili izvrsni lovci.[102] Pretpostavlja se da su koristili lan i konoplju te se isto tako bavili uzgojem istih kultura. Tkanine su tkali na tkalačkom stanu. Vertikalni tkalački stan je funkcionirao tako da se okvir drveta objesio na zid, a na najgornju prečku su se stavljale niti osnove, a na nitima na samom dnu nalazili su se kameni utezi ili pečena zemlja da bi niti bile napete.[103] Da je u svakoj kući bio vertikalni tkalački stan dokazuju utezi pronađeni na podovima kuća. Tkanine su se bojile bojama dostupnim iz biljaka, što znači da su boje vjerojatno bile crna i bijela te sve nijanse crvene, žute i smeđe. Još jedan materijal koji se koristio bila je vuna. Od vune se radilo i sukno od kojeg su se radili kaputi.

Obuća je bila izrađena od goveđe i svinjske kože. Brojni keramički modeli omogućuju rekonstrukciju obuće nosioca vučedolske kulture. Opanak koji je opisao arheolog Scmidt bio je napravljen od samo jednog komada kože. Na rubovima tog opanka nalazili su se rupice kroz koje se provlačilo kožno remenje te je ono vezivalo opanak za nogu.[104] Vučedolac je izrađivao obuću od kože obrađene na različite načine. Tako su poznavali sandalu ili jednostavne opanke od meke kože, nisku cipelu od štavljene kože, laganu visoku cipelu, visoku čizmu i krznenu čizmu za hladno i vlažno vrijeme. Obuću koriste kao zaštitu od hladnoće, pomoć za sigurno i ubrzano kretanje.

Slika 9. Prikaz vučedolske obuće

Izvor: Milićević, 1984., 16.

[102] Milićević, 1984., 7.
[103] Isto, 12.
[104] Isto, 10.

4.3 Gospodarstvo – metalurška i keramička proizvodnja

Razvojem kulture i promjenom prioriteta gospodarstva iz zemljoradnje i stočarstva na metalurgiju i značajniju keramičku proizvodnju, vučedolska se kultura proširuje na gotovo cijelu jugoistočnu i središnju Europu. Značajnija metalurška i keramička proizvodnja bilježi se u kasnijim fazama razvoja vučedolske kulture. Stvaranje poljoprivrednih i stočarskih viškova dolazi do potrebe za trgovinom s navedenim čime Vučedolci dolaze u doticaj s drugim kulturama u okolici što im donosi nove spoznaje o standardiziranoj proizvodnji keramičkih i metalurških proizvoda.

4.3.1 Metalurgija

Za vrijeme kasnog eneolitika u vučedolskoj su kulturi stvoreni osnovni preduvjeti za prijelaz u rano brončano doba. Razlog tomu je početak upotrebe sulfidne bakrene rudače koja je istisnula korištenje dotadašnje oksidne bakrene rudače. Vučedolska kultura predstavlja autentičnu metaluršku cjelinu koja se po sastavu i oblicima bakrenih predmeta razlikuje od istovremenih kultura smještenih istočno od Dunava.[105] Analizom istraženih lokaliteta može se zaključiti da su zauzimali sva područja bogata ležištima bakra. Na taj način mijenjaju svoje dotadašnje ravničarske predjele s brdsko-planinskim područjima te novom vrstom gospodarstva – metalurgijom.[106]

Na prostoru panonskog bazena[107], postoji više bogatih nalazišta bakrene rudače što ovaj prostor svrstava u zone moguće ranije eksploatacije bakra od ostatka tadašnjih eneolitičkih kultura. Navedeni prostor obiluje eneolitskim nalazištima eksploatacije rude, od kojih su najpoznatija: Rudna Glava, Mračaj, Maškara koji su se nalazili u gorju današnje Bosne i Hercegovine te Srbije.[108] Zbog navedenog su kulture na području panonskog bazena savladale tri ključne sastavnice obrade bakra:[109]

1. Obrada elementarnog bakra kovanjem;

[105] Durman, 1983., 1.
[106] Isti, 2006., 49.
[107] Panonski bazen ili karpatska kotlina predstavlja prostor omeđen karpatskim gorjem na sjeveru i sjeveroistoku te Dinaridima na jugu. Hrvatska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb. Dostupno na: http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=46452 (Pristupljeno dana: 8. svibnja 2019.).
[108] Balen, Miloglav, Rajković, 2018., 190.
[109] Durman, 1983., 23.

2. Spoznaja da se bakar tali i dalje oblikuje kovanjem;
3. Lijevanje bakra u jednodijelnim kalupima korištenjem tehnike izgubljenog voska – *a cire perdue"*[110].

Nalazi vučedolske kulture povezani s metalurgijom prikazuju značajne domete Vučedolaca u obradi metala. Na nekoliko istraženih lokaliteta pronađene su peći, metalurški pribor, kalupi, keramički umetci za mjehove i slični nalazi pomoću kojih se može ponovno rekonstruirati vučedolski proces obrade bakra.

Najznačajniji nalazi koji dokazuju metalurške aktivnosti ranoklasičnog B stupnja vučedolske kulture jesu oni na lokalitetima tell Vinkovci Tržnica, Sarvaš i Gradac na Vučedolu. Na lokalitetu tell Vinkovci Tržnica zabilježen je pronalazak četiri dvojna kalupa za lijevanje bakrenih sjekira, kalup za lijevanje žice, kalup za dlijeto te jedan kalup nespecificirane svrhe. Na lokalitetu Sarvaš su pronađena dva različita jezgrenika za listolike bodeže te dvodijelni kalup za dlijeto. Lokalitet Gradac bilježi ostatke pet talioničkih peći. Dvije peći nalazile su se na podu prostranog objekta koji je nazvan „Megaron ljevač bakra" o čemu će više govora biti u idućem poglavlju. Preostale tri peći iskopane su na predprostoru kuće, neposredno uz njezin zid.[111]

Pronalasci kalupa za lijevanje bakra govore o masovnoj proizvodnji oruđa i oružja što zauzima posebno mjesto u razvoju gospodarstva vučedolske kulture u kasnom neolitiku. Kalupi su rađeni od pročišćene gline s usitnjenim zrncima kvarca koji je omogućavao duže izlaganje visokim temperaturama bez sinteriranja gline.[112] Peći za lijevanje bakra ukopavane su u sloj lesa, uobličene u polukružni bazen s dodatkom u obliku kljuna za kojeg se pretpostavlja da je služio za smještaj mijeha. Peći su se žbukale debelim slojem gline (oko 10 cm) koja bi uslijed visokih temperatura poprimala ciglasto-crvenu boju. Pokrov peći bio je u obliku kupole ili konusa te se radio od 12 cm debelog obruba gline.[113] Za raspirivanje vatre koristili su se mjehovi ili puhaljke što dokazuju pronalasci keramičkih dijelova (sopalji) postavljani na kraj drvenih puhaljki ili mjehova, a koji su sprječavali izgaranje krajeva izrađenih od drveta.[114]

[110] Postupak lijevanja metala korištenjem kalupa i izradom prototipa predmeta u vosku.
[111] Durman, 1983., 24.
[112] Durman, 1983.,, 29.
[113] Isto, 33.
[114] Isti, 2006., 80.

Metalurška aktivnost kasne vučedolske kulture, odnosno C stupnja razvoja ponajprije je istražena na bosansko-hercegovačkim gradinama i Ljubljanskom Barju. U Bosni i Hercegovini poznati su nalazi sa četiri gradine koji dokazuju bavljenje metalurškom aktivnošću u vučedolskoj kulturi. Pronađen je veći broj jednodijelnih kalupa za trapezne bakrene sjekire, dlijeta, bodeža te ostali kalupi kojima se ne može sa sigurnošću utvrditi namjena, poput kalupa s četiri kalupne šupljine pronađenog na Ljubljanskom Barju.[115]

Vidljiva je znatna razlika metalurške aktivnosti u različitim fazama razvoja vučedolske kulture koja se posebice ogleda u dimenzijama kalupa. Sve veće savladavanje metalurških vještina dovelo je do promjene dimenzija kalupa, a samim time i izrađenih predmeta. Kalupi mlađih faza znatno su tanjih stijenki koji je omogućavao brže sušenje, dok su kalupi kasne vučedolske kulture manjeg obujma što je dovelo do ubrzanja postupka pripreme za lijevanje bakra.

4.3.1.1 Megaron ljevača bakra

Na istaknutom i možda najvažnijem nalazištu za shvaćanje vučedolske kulture, Gradcu, na lokalitetu Vučedol, R. R. Schmidt 1938. godine otkopava značajno otkriće „Megaron (kuću) ljevača bakra“. Schmidt tako naziva veliki objekt površine od 16 x 9 metara. U središnjoj prostoriji na kućnoj podnici pronađeni su ostaci dviju lijevanih peći, dok je izvan kuće pronađeno još tri. Osim peći, na lokalitetu su pronađeni komadići bakra i bakrene šljake te kalup za lijevanje plosnatih sjekira. Sve navedeno upućuje na značajniju serijsku proizvodnju metalurških predmeta te značajnu gospodarsku aktivnost Vučedolaca.[116]

Nalazište „Megaron ljevač bakra“, svrstava se u sloj rane klasične B faze vučedolske kulture čime je zabilježena značajnija metalurška proizvodnja pronalaskom ostataka pet lijevanih peći i većeg broja kalupa za lijevanje bakra. Najznačajniji nalaz kalupa jest kalup dvojne namjene koji je služio za lijevanje plosnatih bakrenih sjekira i dlijeta.[117]

[115] Durman, 1983., 32.
[116] Isti, 2006., 49.
[117] Isti, 1983., 31.

4.3.2 Keramička proizvodnja

U svim prapovijesnim kulturama keramika je zauzimala veoma važno mjesto u svakodnevici, čija je primarna uloga bila spravljanje i skladištenje hrane, dok se u sekundarnom svojstvu koristila u gotovo svakoj sferi života počevši od transporta, metalurgije (pomoćne alatke) te predmeta trgovanja.[118] Keramički su proizvodi imali bitno značenje pri interpretaciji socijalne, kulturne, ekonomske, kronološke i prostorne komponente. Proizvodnja keramike usko je vezana uz društvenu organizaciju, specijalizaciju zanata, organizaciju proizvodnje, standardizaciju proizvoda i mehanizme razmjene određenog proizvoda.[119]

Vučedolska kultura imala je intenziviran stupanj organizacije i podjele rada što je rezultiralo uspješnim modelom gospodarske i društvene stabilnosti. Keramičkim se proizvodima moralo opskrbiti sve sfere života s obzirom na to da su isti bili veoma zastupljeni u svakodnevici Vučedolaca. Nadalje, keramičkim je proizvodima trebalo opskrbiti sve sfere društva, od bogatijih do siromašnijih kućanstava. Društvena diferencijacija u vučedolskom društvu može se potvrditi na više lokaliteta, a najzastupljenija je na samom Vučedolu. Porastom broja stanovnika rasla je i potreba za keramičkim proizvodima te je znanje izrade keramike polako prerastalo u cijenjeno zanimanje te se odmaknulo od modela proizvodnje na razini domaćinstva te standardizacijom proizvodnje postiže zavidan stupanj zanatske specijalizacije. Keramička se proizvodnja, sukladno provedenim arheološkim istraživanjima, može se podijeliti na četiri stupnja: [120]

1. Proizvodnja unutar domaćinstva za vlastite potrebe;
2. Proizvodnja unutar domaćinstva za potrebe razmjene dobara;
3. Radionička proizvodnja sa specijaliziranom radnom snagom;
4. Tvornička proizvodnja u potpunosti standardizirana i specijalizirana.

U prvoj fazi proizvodnja keramike odvija se u domaćinstvu, periodično s veoma oskudnim i ograničenim resursima te u većini slučajeva na otvorenom. Drugi stupanj također se odvija u domaćinstvu, ali podrazumijeva proizvodnju viškova keramike za potrebe razmjene dobara. Treći stupanj dovodi do radioničke proizvodnje koja je

[118] Miloglav, 2014., 191.
[119] Ista, 2012., 27.
[120] Isto, 32.

intenzivirana te ima potrebu za organizacijom više ljudi i njihovog gotovo cjelodnevnog angažmana za potrebe izrade keramike. U konačnici, četvrti stupanj podrazumijeva visoku specijalizaciju i standardizaciju rada keramičara. Posljednja dva stupnja nisu bila prisutna u vučedolskoj kulturi, a glavnina razvoja keramičarske proizvodnje može se svrstati u drugu fazu koja je za razliku od metalurške proizvodnje bila nešto nazadnija.[121] U nastavku predmetnog poglavlja navest će se osnovne faze u keramičarskoj proizvodnji, uporabna svojstva keramičkih proizvoda te opisati načine obrade keramičarskih nalaza na lokalitetima vučedolske kulture.

4.3.2.1 Faze proizvodnje keramičkih proizvoda

Razvojem tehnologije keramika se razvijala i mijenjala svoje uporabne funkcije, modne trendove i ukrase. Isto tako podložni su promjenama i oblici, ukrašavanje i obrada površine. lako lomljivi, predmeti načinjeni od keramike su trajni, pa su tako česti nalazi na arheološkim lokalitetima.[122] Gledajući općenito keramika se sastoji od osnovna tri sirovinska elementa: glinovitog materijala, neplastičnih primjesa i vode. Glina je dakako najvažniji od tri navedena sastojka, a odnosi se na gnjecavi, finozrnati sediment. Glina se u arheologiji označava kao materijal sa česticama minerala, koji u dodiru s vodom poprima plastičnost, prilikom sušenja postaje krut, a pečenjem postiže čvrstoću i stabilnost.

Osnovne karakteristike gline koje keramici daju posebnu kakvoću jesu: oblikovnost, mogućnost kontroliranja smjese i plastičnost, što se određuje jednim pojmom – obradivost.[123] Nabava gline za izradu keramike bila je jedna od glavnih zadaća lončara. Glina se nije vadila slučajno nego se selektivno odabiralo nalazište na osnovi svojstava i kakvoće sirovine. Nalazišta gline bila su usko vezna uz odabir prostora za naseljavanje eneolitskih kultura. Prosječna udaljenost eksploatiranja gline, odnosno nalazišta gline od mjesta izrade posude kretala se u radijusu od 1 kilometar do 7 kilometara od naselja. Određena naselja vučedolske kulture eksploatirala su glinu

[121] Miloglav, 2016., 34.
[122] Ista, 2014., 197.
[123] Ista, 2016., 31.

tokom jeseni i proljeća te ju pohranjivali u podrume i naposljetku prekrivali biljnim vlaknima zadržavajući ju vlažnom, dok bi se u ljetnim mjesecima bavili lončarenjem.[124]

Poboljšavanje svojstava gline i povećanje otpornosti na vanjske utjecaje omogućava dodavanje primjesa. Primjese su dodaci glini koji omogućuju keramici da ima bolji utjecaj na različite stresove (lomljenje, transport, zagrijavanje). Na odabir primjesa i njihovo dodavanje glini ponajprije je utjecala geografska okolina te su tako kao primjese korišteni razni materijali iz okolice, ponajprije organski materijali te pijesak, minerali i stijene.[125] Primjese su se dodavali ovisno o vrsti gline, tako u žutu glinu (najlošije kvalitete) nije bilo dodavanih primjesa s obzirom na to da su se posude izrađivane od te vrste gline koristile za opću upotrebu, odnosno za aktivnosti koje nisu uključivale izlaganje keramičkih predmeta vatri (transport, prijenos vode i slično). Bijeloj glini, kao materijal najbolje kvalitete, također nije bilo potrebno dodavati primjese jer je u sebi već sadržavala pijesak. Plava glina korištena je isključivo za izradu predmeta za kuhanje te su njoj dodavali primjese kako bi postigli bolju rastezljivosti i plastičnost materijala za obradu.[126]

Po dobivanju određenih svojstava gline slijedilo je oblikovanje materijala u željene posude. Velik utjecaj pri oblikovanju imao je utjecaj tradicije i potreba društvene zajednice za konačnim keramičkim proizvodom.[127] Nakon pripremanja smjese lončar koristi razne tehnike oblikovanja gline u trake, prstenove ili grude koji svaki ostavlja različite tragove na konačnom proizvodu što dovodi do spoznaje o načinu obrade prilikom iskopavanja artefakata. Pri oblikovanju koristili su se razni kalupi, alati od drveta, kamena, mokrog tekstila uz naravno ručni rad. Naposljetku, u završnim fazama oblikovanja korišteno je lončarsko kolo čija je upotreba jasno vidljiva na površinama posuda.[128]

Nakon odabira gline, njezinog oblikovanja uz dodavanje vode i primjesa te postizanjem određenih svojstava posuda, slijedilo je sušenje. Proces sušenja glinenih posuda iziskuje poštivanje određenih procedura kako se osjetljivi predmeti ne bi deformirali i popucali. Glina se suši različitom brzinom, ovisno o vrsti i strukturi. Grubo zrnata glina

[124] Miloglav, 2016., 46.
[125] Isto, 32.
[126] Isto, 47.
[127] Ista, 2014., 199.
[128] Ista, 2016., 49.

ima kraći period sušenja, dok su posude s finijom strukturom sušene duže što je zahtijevalo veći obujam lončarskog znanja. Vučedolci su keramiku sušili na prirodan način, na mjestima bez direktne izloženosti suncu. Proces sušenja, ovisno o svojstvima posude, može potrajati od nekoliko dana do par tjedana.[129]

Pri kraju procesa sušenja posude su se ukrašavali i bojale, što ima dekorativni karakter, ali i poboljšava svojstva smanjujući propusnost i povećavajući otpornost na mehanička oštećenja. Tretiranje površina keramičkih posuda može imati više funkcija. Osim estetike, neki oblici tretiranja mogu imati i praktičnu uporabnu funkciju, kao na primjer apliciranje ušica. Tako neodređene tehnike imaju više utjecaja na modifikaciju oblika posude, a manje na površinu same posude.[130]

Posude su se ukrašavale tehnikama urezivanja, utiskivanja, apliciranja, modeliranja, inkrustiranja i slikanja. Tehnika urezivanja podrazumijevala je ukrašavanje upotrebom alata oštrog vrha tako da se reže površina gline. Utiskivanjem se interveniralo na površinu na način da se alatkom reljefno utiskivalo na površinu. Tehnikom apliciranja su se na grnčariji stavljali određeni predmeti (trake, ušice, izbočine i sl.). Modeliranjem se oblikovala trodimenzionalna dekoracija na posudama dodavanjem gline. Inkrustiranje podrazumijeva kombinaciju s tehnikom urezivanja, gdje se u urezanu površinu umeće inkrustacija načine od drugih materijala, najčešće mrvljenih ostataka školjki, životinjskih kostiju/rogova ili pak vapnenačke stijene. Za slikanje i bojanje su se koristile kombinacije boja sukladno dostupnim pigmentima iz prirode, a najčešće boje bile su crvena (hematit[131]), smeđa (manganovi spojevi[132]) te crna (grafit[133]).[134]

Pečenje je posljednja faza pri izradi keramičke posude. Proces pečenja najvažniji je pri definiranju upotrebnih svojstava posude. Svrha pečenja predstavlja jačanje glinenih

[129] Miloglav, 2016., 50.
[130] Ista, 2014., 203.
[131] Hematit - najvažnija željezna ruda, po kemijskom sastavu željezni oksid. Daje crvenu boju mnogim stijenama, a kao zemljana boja služi pod imenom crveni oker. Hrvatska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb. Dostupno na: http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=24913 (Pristupljeno dana: 19. svibnja 2019.).
[132] Manganovi spojevi - Kao element koji se pojavljuje u pet valentnih stanja, mangan tvori niz raznolikih, većinom obojenih spojeva, od kojih samo desetak ima znatniju primjenu u obliku pigmenata, fukgicida, gnojiva za tlo i slično. Hrvatska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb. Dostupno na: http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=38608 (Pristupljeno dana: 19. svibnja 2019.).
[133] Grafit - heksagonska modifikacija ugljika, dolazi u zrnatim, lisnatim i ljuskavim agregatima metalna sjaja, a može biti i zemljasta izgleda, tamnosiv do crn. Hrvatska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb. Dostupno na: http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=23040 (Pristupljeno dana: 19. svibnja 2019.).
[134] Miloglav, 2016., 53.

posuda, no proces mora trajati ograničeni vremenski period kako se minerali u posudi ne bi uništili. Idealan temperaturni raspon iznosi od 500 °C do 1.300 °C. Ključni rezultati procesa pečenja jesu postizanje otpornosti i čvrstoće na različite promjene. Tehnike pečenja dijelile su se u pečenje na otvorenom i na zatvorenom (u pećima). Pečenje na otvorenom podrazumijevalo je strukturu na ognjištu ili plićoj jami zajedno s drvima, pri čemu se dostizala maksimalna temperatura od 900 °C. Pečenje u pećima podrazumijeva izlaganje keramičkih predmeta vatri unutar peći uz mogućnost postizanja temperature do 1.300 °C.[135]

4.3.2.2 Organizacija i specijalizacija proizvodnje

Razvojem vučedolske kulture strategijom postepenog napretka u stočarstvu, zemljoradnji, lovu, metalurgiji i keramici, unutar zajednice se izdvaja boljestojeći sloj građana što im je omogućilo gomilanje zaliha proizvedenih proizvoda, a rezultiralo je boljim načinom života. Značajnije vlastite potrebe uslijed povećanja zajednice, ali i poradi sve većih trgovinskih razmjena dovele su potrebu za organizacijom i specijalizacijom keramičarske proizvodnje. Specijalizacija keramičarske proizvodnje, slično kao i kod metalurgije, može se sagledati iz više aspekata počevši od individualne razine do organiziranih radionica. Ključna potreba za organizacijom i specijalizacijom proizvodnje proizlazi iz komponente konzumacije, odnosno potražnje za proizvodima zajednice.[136]

Podjela keramičke proizvodnje u stručnoj literaturi dijeli se na četiri razine, odnosno stupnja razvoja, počevši od individualne do masovne proizvodnje. Keramička proizvodnja na najnižoj razini podrazumijeva proizvodnju unutar domaćinstva, u najvećem obujmu za vlastite potrebe. Proizvodnja se odvija periodično, ovisno o vremenskoj dostupnosti te s veoma oskudnim ulaganjem u alatke i sirovinu (glinu i primjese). Drugi stupanj odnosio bi se također na proizvodnju unutar domaćinstva, ali s naglaskom na potražnju izvan njega, odnosno na razmjenu viškova unutar naselja. U drugom stupnju proizvodnja se odvija na razini opskrbljivanja zajednice uslijed povećane potražnje. Treći stupanj podrazumijeva radioničku industriju sa specijaliziranom radnom snagom koja je u potpunosti angažirana na izradi keramike

[135] Miloglav, 2016., 56.
[136] Isto, 147.

većinu svog vremena. Treći stupanj ima za posljedicu postepenu standardizaciju zbog smanjenja uloženih resursa u proizvodnju. Posljednji, četvrti stupanj razvoja podrazumijeva masovnu proizvodnju uz zapošljavanje većeg broja osoba. Vučedolska je kultura u glavnini raspoređena u prva dva stupnja razvoja keramičarske proizvodnje.[137]

4.3.2.3 Uporabna svojstva posuda

Keramičke su se posude izrađivale i koristile u društvenom kontekstu te su bile dio sociokulturnih interakcija što je rezultiralo različitim vrstama keramičkih posuda. U tom je smislu izrada određenih vrsta proizvoda bila manje ili više intenzivna. Lončari su sukladno s funkcijama razvili određene načine proizvodnje, dovoljno kvalitetne za predodređenu funkciju posude. Općenito razmatrajući kontekst uporabe, keramičke su se posude mogle ovisno o funkciji podijeliti u sljedeće kategorije: posude za kuhanje, konzumaciju i serviranje, skladištenje te transport o čemu će više govora biti u nastavku poglavlja.[138]

Posude za kuhanje

S obzirom na to da su ove posude bile podložne termalnim stresovima, iziskivale su čvrstoću i nepropusnost što je za lončara predstavljalo najveći izazov. Posude su se izrađivale s blagim S-profiliranim obrisima i ravnim dnom što je omogućavalo ravnomjeran prijenos topline te smanjenu mogućnost pucanja. Sve posude ovoga tima imaju drške i/ili ručke radi lakšeg vješanja ili podizanja iznad vatre kao i širok otvor za vađenje hrane. S ciljem lakšeg baratanja posude su izvana bile premazivane nanosima tekuće gline, što je rezultiralo hrapavim površinama s ciljem lakšeg prenošenja posuda.

Posude za konzumaciju i serviranje

Ova kategorija posuda podrazumijeva posude za svakodnevno serviranje i konzumaciju hrane. Ovisno o veličine mogle su služiti za grupnu ili individualnu

[137] Miloglav, 2016., 149.
[138] Isto, 161.

upotrebu. Vučedolci su za vađenje hrane iz većih posuda i njihovo prebacivanje u manje koristili keramičke ili drvene žlice, te su hranu konzumirali u manjim posudama sa zatravnjenim dnom. Radi postizanja nepropusnosti na posudama za serviranje i konzumaciju korišten je pčelinji vosak, smolu ili biljne sokove. Isto tako, sve navedene posude su sa unutrašnje i vanjske strane izrazito izglačane što dodatno pojačava čvrstoću i nepropusnost. Ovakve posude ne pokazuju standardiziranost, a veličina koeficijent varira u otvorima i visini što dokazuje njihovo brzo trošenje i lomove te ukazuje na kratak vijek trajanja. Ovaj tip posuda koristio se i u ritualne svrhe što dokazuje nedostatak čađe. Manji oblici šalica/vrčeva korišteni su za konzumaciju mliječnih proizvoda i za piće.

Posude za skladištenje

Dvije su vrste posuda za skladištenje, a ovise o pohrani tekućih i suhih namirnica. Samim time tretiranje površina posuda se razlikuje budući da su posude za tekuće namirnice morale biti u potpunosti nepropusne za razliku od posuda u kojima su skladištene primjerice žitarice. Isto tako, posude za dugoročno skladištenje statične su i znatno većih dimenzija dok su posude za kratkoročno skladištenje manjih dimenzija i prilagođene stalnim premještanjima. Sve posude za skladištenje imaju ravan rub otvora zbog zatvaranja s kožom, manjom zdjelom, drvetom ili nekom vrstom tkanine.

Posude za transport

Jedna od glavnih karakteristika posuda za transport bile su ručke i tanke stijenke radi lakšeg prenošenja i manipulacije posudom. Kao posude za transport mogle su služiti i ostali tipovi posuda, ovisno o vrsti namirnice koja se prenosila.

4.3.2.4 Vučedolska golubica/jarebica

Jedan od najvažnijih predmeta vučedolske kulture je svakako vučedolska golubica/jarebica, vjerojatno najslavniji arheološki nalaz iz Hrvatske. Trenutno se nalazi u zbirci Arheološkog muzeja u Zagrebu. Golubica/jarebica istaknula se svojom ljepotom i vještinom izrade. Pronađena je 1938. u arheološkim iskopavanjima na Vučedolu u jami pri dubini od 3,20 m. Posuda je visoka 19,7 cm i ima tri nožice koje su

visoke svaka po 2,5-3 cm. Na vrhu posude je otvor, odnosno izljev od boce. Na leđima i prsima su vidljivi ukrasi bijele inkrustacije koji dolaze do izražaja zbog svjetlijeg pečenja. Također i rep i kljun ptice su označeni ukrasima. Vrat posude je ukrašen sa tri simbola dvostruke sjekire. Obujam posude prema Schmidtu je 3/5 litara, ali najnovije mjerenje obujma tehnikom pijeska dalo je zaključak od 480 ml.[139]

Arheolog Richard Rudolph Schmidt bio je impresioniran izradom i ljepotom posude. Tako je on zaključio da se pronađeni predmet, odnosno posuda nije nikako upotrebljavala u svakodnevici nego je njena svrha prvotno bila za kultne obrede tj. u njoj kao takvoj se držalo obredno piće. Do tog zaključka Schmidt dolazi upravo zbog dvostrukih sjekira koje su se nalazile na vratu. Upravo one su u Staroj Europi bile jedan od češćih kultnih simbola. Isto tako Schmidt zaključuje da je golubica strani predmet u vučedolskoj kulturi te da je njeno porijeklo iz sredozemnog kruga, točnije iz Egeide. Svi njegovi zaključci su se održali do danas, tj. zaključci da je to kultna posuda i da je u njoj najvjerojatnije bilo kultno piće. Danas se dovodi u pitanje je li to stvarno golubica ili je pak riječ o jarebici što dovodi ovu posudu u izravnu vezu s metalurgijom. U grčkoj mitologiji dva su hroma boga koja se povezuju sa metalom i metalurgijom, a ujedno i sa pticom jarebicom, Hefest i Talos. Hefest kao bog kovač, a Talos kao mjedeni div kojem je glavna zadaća bila čuvanje Krete. Talosa je Dedal bacio s visine, a prije no što će udariti u tlo Atena ili Afrodita su ga pretvorile u jarebicu. Poznato je da muške jarebice prilikom parenja izvode agresivan ples kada neobično hodaju i poskakuju. Osim toga jarebica u opasnosti hini da je hroma. Možda je baš upravo to bila poveznica između bogova i jarebice.[140] Veliki izazov za ljevače predstavljala je arsenska bronca. Proces lijevanja arsenske bronce dolazi do isparavanja znatnih količina arsena što može imati za ljevače posljedice opasne po život ili pak može rezultirati trajnim posljedicama u obliku hromosti. Hromost je, dakle s vremenom razvoja procesa lijevanja postala odlika ljevača, čija je važnost za zajednicu bila veoma značajna. S obzirom na njihov značaj bili su uzdizani u zajednici pa su sukladno s tim određeni prikazi bogova vučedolske kulture izražavani osobinom hromosti, jedan takav prikaz može biti i vučedolska golubica/jarebica.[141]

[139] Milićević Bradač, 2002., 71.
[140] Isto, 71.
[141] Durman, 2006., 35.

Također dovodi se u pitanje i podrijetlo malih ptica, odnosno golubice/jarebice u vučedolskoj kulturi. Nalazi ptica nisu nepoznati jer je ranijim istraživanjima, zapravo 1977. nađena ptica glave na lokalitetu Zvijezda u Vinkovcima. Jednako tako ptice se pronalaze i na lokalitetu Zók u Mađarskoj. Posuda potječe iz kasne vučedolske kulture, a slična je vučedolskoj jarebici. Naime, visoka je oko 10 cm i nema glavu, nego izljev od boce. Posuda kao takva je vjerojatno služila kao i vučedolska golubica/jarebica za kultne obrede i držanje kultne tekućine. Isti tip posuda koji je služio za pohranu pića poznat je i iz Nyírség grupe. Prijašnja istraživanja dovodila su do zaključka da su posude u obliku ptica porijeklom iz južnog Balkana i egejskog područja, no kako je vrijeme odmicalo i kako su se nova istraživanja odvijala pticolike posude nađene su u okviru kulture Coţofeni kulture, a jednako tako i iz badenske kulture. Vjerojatniji je zaključak da posude u obliku ptica dolaze upravo iz badenske i Coţofeni kulture nego li s egejskog područja.[142]

Najvažnija pitanja su svrha posude, odnosno koja joj je bila namjena, koja je namjena pića u njoj i u kojim se prigodama to piće posluživalo. Kako bi došli do odgovarajućih zaključaka treba prvo sagledati okolinu nalaza u kojoj je nađena golubica/jarebica. Oko nalaza golubice/jarebice na Gradcu u istom horizontu nađen je sahranjen jelen. Dolazi se do povezivanja trokuta. Žrtvovan i sahranjen jelen, boca u obliku ptice i objekt na kojem je dokazana metalurška djelatnost. Sve ovo asocira na šamana, šamanske tehnike, odnosno šamansko putovanje. Udaljenost koju je šaman prevaljivao je bila golema pa su postojala vjerovanja da se šaman mogao pretvoriti u pticu. Ostali pomoćnici šamana koji su bili predodređeni za prevaljivanje velikih udaljenosti bili su jelen i konj, a ponekad i medvjed. Za jelena se vjerovalo da je posrednik između zemlje i neba te da je glasnik bogova.[143]

Ptica i jelen su bili najčešći šamanovi pomoćnici. One kao takve, zajedno, najviše se pojavljuju u stilu središnje Azije, a odatle su prešli u umjetnost i kulturu naroda na istočnom Balkanu. Ono što je također važno je i megaron ljevača bakra, središte metalurške djelatnosti na Vučedolu. Metalurzi su imali razmjerno isti društveni status kao šamani, identičnu društvenu moć i identične privilegije. Naime, mitovi svijeta govore da upravo metali dolaze s onog svijeta i da samo kovači znaju kako doći do njih i upravo je kovač taj koji mora prijeći granicu kako bi dobavio metal. Jednako tako,

[142] Milićević Bradač, 2002., 71.
[143] Isto, 76.

na potpuno isti način šaman prelazi granicu svjetova. Smatralo se također da je vještina kovača vrlo složena i zahtjevna i da se ne može svladati bez čarolija. Kovačima se upravo zbog tog prepisivala moć čaranja i predviđanja budućnosti. Osim svega navedenog kovači su izrađivali predmete koji su šamanima bili neophodni za rituale, metalna zrcala i metalne kopije kostiju.[144]

Jedna od biljaka od koje se moglo napraviti halucinogeno piće za vučedolske prostore svakako je ljulj. Ta biljka zapravo je arheofit, biljka koja je pratila čovjeka od prapovijesnog razdoblja. Ona raste na području bogatim dušikom te izaziva halucinacije. U biljci djeluju alkaloidi gljivice kojoj je stanište u unutarnjim slojevima same biljke. Djelovanje te gljivice je jako narkotično i dovodi u stanje transa. Žitarice, ljulj, mak, konoplja i bunika su vjerojatno najveći kandidati za pravljenje obrednog pića u vučedolskoj kulturi. Pretpostavlja se da piće koje je šamanu pomoglo na putu sadržavalo halucinogene tvari i da je bilo servirano u posudi u obliku golubice/jarebice. Sve te navedene biljke stavljale su se u alkohol kako bi ga činile što moćnijim. Jedini dostupni tada alkohol u vučedolskoj kulturi bilo je pivo, medovina, alkohol od brezova soka ili od jabuka.[145]

Za vrijeme vučedolske kulture vučedolska golubica/jarebica bila je jedan od glavnih predmeta pri ritualnim obredima. Pretpostavka je da je njezina osnovna namjena bila držanje halucinogenog pića u njenom tijelu. Svojom pojavom nam govori o jednoj kulturi koja je vješto savladavala i poznavala tada razvijene djelatnosti (poljoprivredu, proizvodnju i metalurgiju). Danas ona predstavlja simbol grada Vukovara, a za vrijeme Domovinskog rata bila je hrvatski narodni simbol i simbol mira.

[144] Milićević Bradač, 2002., 77.
[145] Isto, 93.

Slika 10. Vučedolska golubica/jarebica

Izvor: Arheološki muzej u Zagrebu, Dostupno na: http://amz.hr/naslovnica/odjeli/zbirke/pretpovijesni-odjel.aspx (Pristupljeno dana: 20. svibnja 2019.)

4.3.2.5 Vučedolska čizmica

Veoma vrijedan nalaz vučedolske kulture svakako je bio i nalaz pronađen 10. rujna 2007. na položaju Vinograd Streim, na lokalitetu Vučedol. Sustavna arheološka istraživanja provodila su se od 2005. pod nazivom Vukovar-Vučedol-Ilok pri kojima je otkrivena lijepo ukrašena keramička čizmica. Čizmica je izrađena tehnikom pečenja gline i smeđe je do crvenkaste boje. Artefakt se nalazio na zapečenoj podnici u otkrivenoj vučedolskoj kući te je njezina unutrašnjost bila ispunjena zemljom. Čizmica je pronađena u ruševini zida koji je pao na pod kada je kuća izgorjela.[146]

Čizmica je oblikovana veoma vještom tehnikom, tankih je stijenki, a ukrašena je uresima istovjetnima ukrasima na vučedolskoj golubici, odnosno jarebici. Na vrhu obiju

[146] Hutinec, Dostupno na: https://nova-akropola.com/kulture-i-civilizacije/hrvatska-bastina/vucedolska-cizmica/ (Pristupljeno dana: 30. svibnja 2019.)

bočnih strana nalaze se sitne rupice što dokazuje mogućnost vješanja predmeta, a vjerojatno je služila u kultne svrhe. Čizmica se svrstava u mlađe razdoblje vučedolske kulture i datira u razdoblje između 2800. i 2500. god. pr. Kr.[147]

Slika 11. Vučedolska čizmica

Izvor: Hutinec, Dostupno na: https://nova-akropola.com/kulture-i-civilizacije/hrvatska-bastina/vucedolska-cizmica/ (Pristupljeno dana: 20. svibnja 2019.)

4.4 Značenje stočarstva, lova i ribolova u prehrani

Istraženi lokaliteti dokazuju uzgoj domaćih životinja za prehranu. U ostacima kostiju prevladavaju ostaci malih preživača (koza i ovaca) uz manji broj svinja i domaćih goveda.[148] Primarna djelatnost vučedolske kulture bilo je stočarstvo. Domaće govedo je bilo najvažnije u stočarstvu vučedolskog stanovništva. Najčešće se za ishranu koristilo govedo koje je bilo što starije dobi, i telad do godinu dana starosti. Ženke su se čuvale radi obnove stada.[149] Osim što je govedo isključivo bilo namijenjeno za

[147] Gračanin, 2008., 85.
[148] Radović, 2014., 166-177.
[149] Jurišić, 1988., 24-26.

prehranu koristilo se i za obradu zemlje, odnosno za vuču kola. Kola su donijela mnoge promjene u svakodnevici stanovnika. Naime, obrađivala se zemlja koja je bila teže obradiva, olakšao se transport uroda, a zajedno s tim omogućena je lakša razmjena dobara i mobilnost.[150]

Kako bi pretežno stočarsko stanovništvo proizvelo višak hrane trebala im je sol. Sol je služila da produži rok trajanja mesu, a i proizvodnju trajnije hrane iz mlijeka. U potrazi za solju Vučedolci se otvaraju prema Rumunjskoj i Jadranu i krajnjem jugu Jadrana (sjever Albanije i kotorski zaljev). Druga najzastupljenija životinja bila je svinja. Ona se pak klala u razdoblju od 6 do 10 mjeseci zbog njenog bržeg razmnožavanja.[151] Od ostalih domaćih životinja mali je postotak nalaza konja i ovaca u prehrani. U određenom periodu kako se kultura polako približavala močvarama, a time i šumama, djelatnost stočarstva počinje gubiti na važnosti i lov počinje biti više od 50% mesne prehrane. Najčešći ulov bili su jelen i divlja svinja, a lovili su se strijelom i kopljem. Životinjske kosti su služile i za pravljenje strijela. Jednako tako brojni nalazi u jamama dokazuju da su se motike radile od goveđih i jelenjih rogova. One su imale rupu u sredini kako bi se nasadila drvena drška za kopanje.[152]

Na ostacima kostiju divljih životinja manje su vidljivi tragovi obrade mesa za razliku od domaćih životinja, što dokazuje da se ubijena divljač prilikom lova komadala na manje dijelove na samom mjestu izlova.[153] U jamama u naseljima pronađene su i kosti ptica, uglavnom močvarica (divlja patka, patka glavata, ždral, pelikan). Otkrivene kosti pasa istražene su u svim slojevima lokaliteta. Brojnost kostiju pasa na lokalitetima objašnjava se lokalnim čimbenicima te ne pokazuju bitne izmjene povezane sa smjenom kultura. Postoji mogućnost da su stanovnici kulture povremeno koristili pse za hranu. No ipak pas se primarno koristio za čuvanje stada, naselja ili kao pomoćnik u lovu. Tragovi psećih zubi mogu se pronaći na mnoštvu kostiju pronađenih od ostalih životinja što ga svrstava u jednog od glavnih predatora u naselju. Većina istraženih kostiju pasa pripada odraslim jedinkama životinja, a radi se o homogenoj pasmini srednje veličine. Isto tako pronađen je niz psećih ukopa koji su imali ulogu prilikom

[150] Balen, Miloglav, Rajković, 2018., 129.
[151] Jurišić, 1988., 24.
[152] Balen, Miloglav, Rajković, 2018., 129.
[153] Radović, 2014.,175.

kultnih obreda, a pokapani su u specifičnom položaju s prednjim nogama zgrčenima pod bradom.[154]

Osim stočarstva nosioci vučedolske kulture bavili su se i poljodjelstvom. Najčešće su se uzgajali ječam te jednozrne i dvozrne pšenice, prava pšenica i meka/tvrda pšenica. Poslije pšenice najzastupljeniji je bio šestoredni ječam i ječam s golemim zrnom. Ječam se osim za proizvodnju kruha i kaše također koristio kao hrana za domaće životinje te za proizvodnju piva. Ječam je bio vrlo zahvalna žitarica zbog velike otpornosti na temperature i kratke sezone rasta. Bolji usjev i kruh bolje kakvoće davala je dvozrna pšenica. [155] Mljevenje žita se odvijalo se u žrvnju. Žrvanj se stavljao na pod, a osoba koja je mljela je pomicala rastirač naprijed-nazad. Česti su nalazi žrvnja i rastirača na podovima kuća kojima su se drobile žitarice. Najpoznatije plodove divljih voćaka koje su Vučedolci koristili u prehrani sakupljani su u obližnjim šumama, a to su: zimska trešnja, bazga, drijenak. Određene vrste divljih plodova korištene su u ljekovite svrhe, ali i samoniklog bilja (bijela loboda, ljubica). Pronalasci veće količine korova može ukazati na to da je stočarstvo bila jedna od primarnih djelatnosti. Isto tako moglo bi ukazivati i na to da žitarice uopće nisu bile očišćene od korova. Navedeni podatci predstavljaju vrijednu informaciju o prapovijesnom okolišu, vegetaciji te iskorištenosti pašnjaka i livada.[156]

Ribolovna aktivnost potvrđena je iz nalaza na lokalitetu Vučedol gdje je pronađena velika količina ribljih ljusaka i kostiju. Najčešći ulov bile su štuke, somovi i šarani. Glavni alat za ribolov bio je harpun. Harpun je bio izrađen od jelenjih rogova, dok su rjeđi nalazi bile koštane udice. Radi boljeg i bogatijeg ulova ribe pregrađivali su se rukavci i međuotočki prostori u kojima se riba mrijestila, a ribarenje bilo jednostavnije što je donosilo bogatiji ulov. Monoksil odnosno čamac bio je izrađen od hrastova debla i korišten je za lakši pristup riječnim rukavcima i prostorima u kojima je bilo više ribe. Bio je dugačak sedam metara, a širok jedan metar. Kada bi tijekom ljetnih mjeseci došlo do niskog vodostaja Dunava, marljivo su se skupljali puževi i školjke koji su se rabili kao mamac ribama.[157]

[154] Jurišić, 1988., 25.
[155] Balen, Miloglav, Rajković, 2018., 128.
[156] Isto, 128
[157] Isto, 130.

Uz kuće su se nalazile jame čija je svrha bila spremište hrane, a po gubljenju te funkcije pretvarale su se u otpadne jame u koje se odlažu polomljene keramičke posude, ostaci životinjskih kostiju, viškovi otpadnog materijala poput pepela i slično. Ponekad su se jame za hranu nalazile i u samom stambenom prostoru. Kuće u naselju građene su gusto zbijeno pa su veće jame sa svrhom odlaganja otpada smještene uz rubove naselja. Pronađene su jame s većom koncentracijom jednog materijala ili proizvoda koje svjedoče o povećanoj aktivnosti specifičnog zanimanja koje se u tom periodu odvijalo u naselju.[158]

Navedeni pokazatelji dokazuju povezanost života u vučedolskom naselju uz stočarstvo i lov. Na istraženim kostima životinja pronađeni su tragovi noža koji pokazuju način komadanja mesa. Nalazi pojedinih kostiju životinja sugeriraju na uzgoj ovaca, koza, domaćih goveda te svinja koji su potom bile klane u naselju ili u neposrednoj blizini naselja. Krupna divljač većinom je prorijeđena kontinuiranim i intenzivnim izlovljavanjem u okolici naselja te se mjesto lova povećavao i odvijao na širim prostorima. Dolaskom ranog brončanog doba nastupaju promjene u načinu života ljudi, a samim time i u stočarstvu. Pojačani lov se smanjuje te se stanovništvo više okreće stočarstvu. Primjećuje se naglo povećanje broja ovaca te lagano povećanje broja svinja što ukazuje na dolazak novih plemena na ovo područje.[159]

4.5 Religija

Religioznost vučedolske kulture oduvijek je predstavljala nepoznanicu. Ona kao takva nije iznimka s obzirom na to da je cijeli duhovni svijet pretpovijesnih kultura veoma teško definirati. Budući da u to doba nije postojalo pismo nisu ostavljeni nikakvi opisi rituala, mitova i tradicija. Jedina mogućnost saznanja o religiji imamo iz malobrojnih materijalnih ostataka koji se mogu tumačiti kao određeni kultni tragovi duhovnog života i pogleda na nepoznanice. Religija pretpovijesnih civilizacija nije nastala kad je zabilježena već joj je prethodio dug razvojni put. Kao i u ostalim ondašnjim kulturama, Vučedolci štuju kult plodnosti i životne sile utjelovljene u prikazu bujne žene, poznatije kao kult Velike Majke. Vučedolska kultura bilježi veliki spektar karakterističnih simbola

[158] Balen, Miloglav, Rajković, 2018., 122, 123.
[159] Jurišić, 1988., 26.

na tu temu vezanih uz poljodjelske kultove plodnosti. Jedan od najznačajnijih primjera jest i vučedolska golubica/jarebica, veoma važan religijski simbol. Jarebice su oduvijek bile pratioci kulta Velike Majke. Prisutne su u mnogim kultnim prizorima, a prikazuju se i na krunama ženskih božanstava.[160]

Isto tako jedan od najčešćih i najvažnijih ornamenata u vučedolskom stilu jesu dvostruka sjekira i klepsidra[161]. Oba simbola predstavljaju atribute ženskog božanstva. Na vratu vučedolske jarebice prikazan je shematski prikaz dvostruke sjekire koji nalikuje položenoj klepsidri. Na dnu jedne istražene vučedolske posude ornament klepsidre zaista prikazuje lik žene, kojoj je pridodana glava te dvije ruke podignute kao u molitvu. Idući bitan kultni oblik jesu žrtvenici oblikovani u rogove. Ovaj oblik kultnog predmeta pronađen je na samom nalazištu Vučedol, točnije na položajima Gradac i vinograd Streim te na lokalitetima Vinkovci (Hotel) i Sarvaš. Žrtvenici su bili dugi oko metar i pol te načinjeni od nabijene zemlje.[162] Rogovi simboliziraju bika koji predstavlja plodnost i smatran je usko povezanim s velikom božicom zemlje. Vučedolci su dovratnike kuća ukrašavali bikovim rogovima smatrajući ih zaštitnicima kuće, donositeljima blagostanja i obilja. Ritualno štovanje bikova i općenito rogatih životinja, Vučedolcima je predstavljalo kult štovanja plodnosti o čemu govori jedan ritualni ukop mladog teleta pronađenog na lokalitetu Vučedol. Isto tako nesumnjivi značaj za Vučedolce predstavlja i jelenska divljač što potvrđuje arheološki nalaz žrtvenog pokopa jelena na Gradcu, dok je u neposrednoj blizini pronađena i keramička figurica jelena sa žrtvenom posudom na glavi.[163]

Svi simbolični idoli pronađeni na arheološkim lokalitetima vučedolske kulture su ženskog spola. Takvi idoli prikazani su s različitom odjećom koja se može označavati kao kultna te su po njima prikazani običaji tetoviranja i obilježavanja po koži. Mnogi prikazi tetoviranja ukrašavani su znakom križa koji predstavlja jednog od najčešćih simbola. Njime su ukrašavana bedra i noge. Vučedolci su ornament križa smatrali sunčanim simbolom, znakom blagostanja kojeg donosi Sunce nebu. Izvorišta simbola

[160] Milićević, 1988,130.
[161] Klepsidra - vodeni sat, naprava za mjerenje vremena s pomoću vode ili ulja. Sastoji se od dviju posuda. Voda teče kroz kapilarnu cijev iz jedne posude u drugu i u njoj podiže plovak koji pak pokreće figuru što pokazuje vrijeme označeno na stupiću s brojkama. Vrijeme koje je potrebno da se napuni druga posuda, uvijek je konstantno. Klepsidra je simbol prolaznosti i smrti te kao takva čest motiv u kiparstvu i slikarstvu.
[162] Isto, 130.
[163] Isto, 130.

Sunca i Velike Majke mnogo su starija od vučedolske kulture i eneolitika općenito. Ne čudi stoga što su simbole vezane uz vučedolsku kulturu naslijedile ostale kasnije kulture.[164]

Mnogi pronađeni religijski artefakti označavaju povezanost Vučedolaca s osnovnim životnim procesima, ali i neobjašnjivim pojavama koji su ih okruživali. Tako se religijski simboli mogu podijeliti na sljedeće glavne skupine:[165]

1. Poljodjelski kultovi plodnosti: vučedolska golubica/jarebica, klepsidra, žrtvenici u obliku rogova, bikovi, križevi i sl., predstavljaju motive koji prikazuju životnu snagu;
2. Prikazi bogova kasnije klasičnog svijeta: muška, ratnička božanstva povezana s nebeskim tijelima i atmosferskim prilikama.

4.5.1 Važnost božanstva u svakodnevnom životu

Prvi nalazi iz vučedolske kulture prema kojima se mogu povezati važnosti božanstva u običajima svakodnevnog života stanovnika sežu u nešto kasnije faze razvoja vučedolske kulture, ponajprije početkom razvoja metalurgije. Kako je vučedolska kultura visoki gospodarski standard ostvarila stočarstvom, ponajprije zbog povoljnog geografskog položaja i smještaja u ravničarskom području, svoje su stočne viškove bili primorani zamjenjivati za metalne predmete nastale u široj regiji. Splet okolnosti tako spaja Vučedolce iz matične zone nastanke (Srijem i istočna Slavonija) s ostalim plemenima iz planinskih krajeva čiji su predjeli bili bogatiji rudom. Miješanjem kultura određeni broj izučenih ljevača dolazi i na područje lokaliteta Vučedol koji ondje dolaze s predlošcima odnosno kalupima za lijevanje kovina izrađenih od arsenske bronce te bakrene sirovine. S obzirom na to da se kompletan ljevački proces odrađivao pred očima Vučedolaca, a trajao je duži vremenski period (po nekoliko tjedana), mogli su se u potpunosti upoznati s tajnama toga tada izrazito bitnog zanata i usvojiti ih.[166]

Upravo je navedena bronca bila jedan od glavnih prekretnica u prikazima kultnih božanstava naroda eneolitika, pa tako i vučedolske kulture. Arsenska bronca

[164] Milićević, 1988., 31
[165] Durman, 2006., 58.
[166] Durman, 2006., 48.

predstavljala je veliki izazov za ljevače s obzirom na to da proces lijevanja dovodi do isparavanja arsena što može imati za život opasne posljedice na osobe koje se nalaze u blizini vatre ili u je u najbolju ruku ostavljalo trajne posljedice u obliku hromosti ljevača.[167] Razvojem metalurškog zanata ili napose iskustvom temeljenim na dotadašnjim nesretnim slučajevima, ljevači su prepoznavali plin sličan češnjaku kao upozorenje da se udalje od vatre. Hromost je dakle s vremenom postala odlika ljevača, koji su pak u to doba bili veoma važni za zajednicu koja ih je vremenom uzdizala, pa su određeni prikazi bogova vučedolske kulture prikazani s izraženom osobinom hromosti.[168] Zanimljiv je jedan nalaz iz sloja kasnije vučedolske kulture s lokaliteta „Marić gradina“ u selu Mikleuška pored Kutine, koji prikazuje figuricu patuljka s izraženim falusom i bez noge. Iz navedenog je vidljiva poveznica zajedničkih osobina hromosti s ostalim prikazima ljevačkih i kovačkih bogova ostalih tadašnjih civilizacija koji su također bili prikazani i kao patuljci.[169]

Na nalazištu Gradac, na lokalitetu Vučedol podno Megarona (kuće) ljevača bakra ukopana je katakombna grobnica vučedolske kulture. Grobnica sadrži posthumne ostatke petero djece, od čega tri novorođenčeta, jedno dijete od četiri godine i jedno od nekoliko mjeseci starosti. Grobnica se nalazi podno idealnog središta glavne prostorije „Megarona“. Navedeno je povezano sa ritualnim i kultnim poistovjećivanjem izvora, rudnika i spilja s rodnicom Velike Majke (Zemlje), pa se sve što obitava u utrobi zemlje smatra živim, odnosno u stadiju dozrijevanja. Na isti način percipiralo se i kovanje metala: minerali vađeni iz zemlje smatrali su se nerođenom djecom; vađenje rude poistovjećivao se s porođajem, a ljevačka peć rodnicom u kojoj će minerali dovršiti svoje dozrijevanje što predstavlja magijsku ulogu ljevača, koji su u tim vremenima obnašali dužnost šamana-svećenika.[170] Ljevači su smatrani gospodarima vatre i peći te kada im se pridoda obavljanje metalurgijske djelatnosti s opasnom arsenskom broncom, njihove radionice postaju hramovi posvećeni vučedolskom bogu vatre i lijevanja. Isparavanje arsena može polučiti halucinirajuća svojstva kada se koristi u većim količinama, dok u manjim količinama ima afrodizijačka svojstva što može nagnati na to da su se u Megaronu održavali određeni kultni rituali.[171]

[167] Durman, 2004., 22.
[168] Isti, 2006., 35.
[169] Isto, 46.
[170] Marina Milićević Bradač, 2001., 209-218.
[171] Durman, 2006., 51.

Kompletno nalazište Gradac u vučedolsko je vrijeme bilo odvojeno dubokim jarkom od ostatka naselja. Na području Gradca su iz tog razloga pronađeni mnogi predmeti koji se mogu povezati s božanskim prikazima povezanim s ritualnim procesima. Jedan od njih je i najpoznatiji nalaz s lokaliteta Vučedol – vučedolska golubica/jarebica.[172] Jarebica se kako je i ranije navedeno smatrala simbolom plodnosti zbog toga što je izlijegala velik broj jaja (do 18 komada) i povezivala se uz prikaze Velike Majke i ostalih božica kasnijih kultura. Na taj način su je Vučedolci mogli dovesti u vezu s prikazima hromih ljevačkih i kovačkih bogova te im je mogla prikazivati utjelovljenje istih i samim time zaštitnicom ljevača bakra.[173]

Na nalazištu Gradac pronađena je i figurica jelena prikazanog s kupolastim recipijentom na mjestu glave. Za tu se figuricu kao i za golubicu smatra da je koristila za obredne svrhe. U prilog tome navodi se i činjenica kako se jelenska divljač u lovačkim društvima prikazivala kao simbol vladara, ratnika i šamana. Samim time šamanizam je u uskoj svezi s lovom i prakticirao se kao tehnika liječenja ili povezanost sa svijetom mrtvih. Još jedan zanimljiv nalaz figurice glave patke s lokaliteta Tržnica u Vinkovcima povezuje se sa solarnom simbolikom te se da naslutiti kako je solarni kult imao istaknuto mjesto u religijskim i kultnim djelovanjima vučedolske populacije.[174]

4.5.2 Rituali pokapanja

Tijekom svog postojanja, vučedolska je kultura bilježila dva oblika pogrebnih obreda: incineracija (obred spaljivanja) i ritualno pokapanje. Ritualno pokapanje u eneolitičkom razdoblju obavljalo se polaganjem pojedinačnih ili manjih grupa pokojnika u okviru naselja, često u prethodno napuštene jame.[175] Tijekom eneolitika, obred spaljivanja pokojnika predstavlja masovnu društvenu pojavu na prostoru Podunavlja. Obred spaljivanja pokojnika odraz je nemira i krize koje u ranom brončanom dobu određuje pojava metala što izrazito utječe na gospodarske prilike. Spaljivanje pokojnika za razliku od obreda ukapanja, predstavlja određena shvaćanja filozofske i religiozne prirode zagrobnog života. Obredom incineracije pokojnik fizički prestaje postojati te nestaje i izdvaja se iz njegove sredine. U navedenom slučaju pokojniku nisu potrebni

[172] Durman, 2006., 52.
[173] Durman, 58.
[174] Markasović, Tomić, 2017., 36.
[175] Borić, 2014., 213.

grobni prilozi, odnosno nije potrebno ukapanje s većim brojem darova tipa keramike, nakita, oruža, oruđa i ostalih predmeta. Darovi se ipak spaljuju s pokojnikom na lomači, ali se netom poslije toga većinom razbijaju na samom zgarištu.[176]

Drugi oblik pokapanja je ritualni oblik. Promatrajući obred pokapanje s religiozne i filozofske strane, Vučedolci su smatrali da pokojnik provedbom ritualnog pokapanja i dalje „živi" u neposrednoj blizini zajednice. Samim time, obredi su zahtijevali veći broj darova i ritualnih grobnih priloga kako bi pokojnik nastavio normalno funkcionirati i u zagrobnom životu sa svim pripadajućim predmetima potrebnim za normalan život.[177] Pokojnici su velikom većinom pokapani u jame koje su se nalazile unutar naselja te do sada nije otkriveno postojanje nekropole. Većinom su postojali pojedinačni ukopi, no postoji par nalazišta sa zajedničkim obrednim pokapanjem što može naslućivati na postojanje ljudske žrtve.[178]

Pokojnici su sahranjivani isključivo u zgrčenom položaju, licem prema zemlji (karakteristično za žene), odnosno licem prema nebu (karakteristično za muškarce) što je rezultat učvršćivanja povezanih patrijarhalnih rodovskih, odnosno plemenskih zajednica. Povećanje gospodarskih djelatnosti (stočarstvo i poljoprivreda) dovodi do boljeg standarda života i povećanje populacije, što rezultira povećanom društvenom hijerarhijom.[179]

Životinjski ukopi česti su nalazi na lokalitetima kultura iz razdoblja bakrenog doba, te vučedolska kultura ne predstavlja iznimku. Svi nalazi životinjskih ukopa nađeni su u jamama, a dokaz su društvenog života i ritualnih obreda određene zajednice. Položaji na lokalitetu Vučedol bilježe nalaz domaćih životinja i divljači (jelena, goveda, laneta). Nalazi se uspijevaju datirati prema kostima životinja s veoma velikom preciznošću. Samo stalni životinjski ukopi mogu se interpretirati kao dio animalističkog kulta, dok određeni nalasci životinjskih kostiju zajedno s ljudskima govore o vjeri u zagrobni život. Također, po životinjskim ukopima vidljiva je diferencijacija društvene zajednice u kojemu si bogatiji sloj može priuštiti gubitak hrane na taj način.[180]

[176] Minichreiter, 1984., 101.
[177] Isto, 102.
[178] Markasović, Tomić, 2017., 29.
[179] Balen, Miloglav, 2018.,134.
[180] Isto, 134.

4.5.2.1 Dvojni grob sa lokaliteta vinograd Streim

Jedna od značajnijih grobnica s primjerom zajedničkog ukapanja jest dvojni grob muškarca i žene pronađen 1990. godine na lokalitetu Vučedol, položaj Streimov vinograd. Istražena jama bila je dimenzija 2x2,3 metra te duboka 1,37 metara. U jami su istražena dva tijela oba spola te mnoštvo fine keramike ranoklasične vučedolske kulture. Isto tako, pronađeno je mnogo životinjskih i ribljih kostiju te tragova ugljena i pepela. Najzanimljiviji je pak nalaz 23-karatnog zlatnog komada lima oblikovanog kao mali okov dugog 4 cm, težine oko 2,5 grama.[181]

Pokojnici su bili orijentirani u smjeru istok-zapad te pokopani u zgrčenom položaju jedno preko drugog. Oba tijela bila su prekrivena golemom neukrašenom keramičkom posudom što predstavlja svojevrsnu enigmu ritualnog ukopa ove jame. Sličan grob otkriven je 1938. na položaju Gradac u kojemu su pronađeni ostaci najvjerojatnije bračnog para. U navedenom grobu lice žene bilo je prekriveno keramičkim fragmentima što dovodi do zaključka magijski značajki.[182] Isto tako, jedan sličan grob gdje su vitalni organi pokojnika pokriveni keramičkim fragmentima mogu se naći u kostalačkom sloju Gomolave. U navedenom slučaju pokojnik je ležao u zgrčenom položaju s finom posudom postavljenom na srednjem dijelu tijela na mjestu trbuha.[183]

Provedbu ovakvih neobičnih postupaka prilikom obreda ukapanja nemoguće je sa sigurnošću odrediti s obzirom na to da se radi o nepismenim civilizacijama koje osim materijalnih ostataka nisu za sobom ostavila nikakve podatke. Moguće je međutim pretpostaviti da se radi o okultnim, magijskim ritualnim obredima koje su imale značajku pokojnika u zagrobnom životu te su određivale društveni status pojedinaca u odnosu na ostatak zajednice.[184]

[181] Hoti, 1993., 183.
[182] Isto, 184.
[183] Markasović, Tomić, 2017., 33.
[184] Isto, 33.

5. VUČEDOLSKI KALENDAR – POSUDA ORION IZ VINKOVACA

Potkraj ožujka 1978. kada su se odvijala istraživanja na lokalitetu Vinkovci-Hotel otkrivena je podnica kuće i jama. Jama je prvotno služila kao podrum, sve do zatrpavanja, a kasnije je njena svrha bila za odlaganje otpada. Na dnu jame nađene su posude, 5 glinenih kalupa koji su služili za lijevanje bakrenih sjekira te tri ukrašene posude. Prva posuda je bila dublja zdjela sa dvije ušice iz razdoblja kasne faze kulture, zatim tzv. kadionica koja je pripadala klasičnoj fazi kulture i koja je u svom donjem zatvorenom dijelu imala tri kamene kuglice pa je mogla služiti kao i zvečka te lonac koji je pripadao klasičnoj fazi kulture, oblika podignutog trbuha i prelazi u gornji rub posude koji je bio izvinuti. Kadionica i spomenuti lonac postale su posude od velikog značaja za vučedolsku kulturu te su svojim ukrasima omogućile nova saznanja o vučedolskoj svakodnevici i predodžbi svijeta.[185]

Vučedolska kultura imala je sebi svojstvenu predodžbu svijeta do čije se spoznaje došlo istraživanjem keramičkih proizvoda sa raznih nalazišta. Mnogi ukrasi na grnčariji prikazuje neprekinutu horizontalnu crtu vidljivoga obzora i ruba crte kojima su dočaravali vlastito poimanje svijeta i okruženja. Time su Vučedolci imali slično poimanje svijeta sa starim indoeuropskim, ali i brojnim drugim kulturama. Isto tako mnoge posude nad crtom ruba zemlje prikazuju niske ili nešto više konture, čime su dočaravali realne obrise na obzoru kao npr. planine ili drveća. Horizontalna crta obzora većinom je prolazila najširim dijelom posude tzv. trbuhom, jasnim razdjelnikom između vidljivoga i nevidljivoga svijeta, odnosno izvan horizonta. Crta je prikazivala zemaljski kraj, odvajanje skrivenog i nevidljivog zbog čega donji dio posuda nikada nije ukrašavan.[186]

No ipak, načelo trake, odnosno crte koja predstavlja horizont mogla su nadjačati jedino dva važnija i veća simbola koja su imala značajniju religijsku važnost od obzora. Prvi simbol predstavlja Sunce koji se na grnčariji prikazivao na prijelazu, odnosno trbuhu posuda. Taj položaj predstavljao je izranjanje Sunca iz dubina gdje je prebivalo tokom noći čime se zora vrednuje kao najvažniji trenutak dana, odnosno nadvladavanje noćne tame. Navedeno upućuje na drevnu borbu svjetla i tame gdje izlazeće Sunce

[185] Markasović, Tomić, 2017., 39.
[186] Durman, 2000., 62.

nadvladava mrak. Drugi simbol koji nadvladava znak obzora prikazivan je kao romb urezan dijagonalno preko trbuha, a najvjerojatnije je dočaravao zviježđe Oriona koji utjelovljuje prolaznost vremena. Time je prikazivana godišnja borba, svjetla i tame te ljeta i zime. Orion koji je označavan s pet zvjezdica, najdominantnije je zviježđe zimskog neba. Nestankom zviježđa Oriona sa zvjezdanog neba označavao se kraj zimskog razdoblja te je sljedeći dan kao prvi dan proljeća predstavljao Vučedolcima početak nove godine.[187]

Orion je u vučedolskoj kulturi imao veoma važan položaj, praktički jednako važan Suncu. S obzirom na to da je zviježđe Orion bilo dominanto na zimskom nebu u doba Vučedolaca pojavljivalo se od okvirno 1. studenog do proljetnog ekvinocija kada zaranja za obzor. U tom je zimskom periodu bio zamjena za veoma slabo zimsko Sunce. Štovanje Oriona dokazuje nekoliko nalaza s lokaliteta Vučedol gdje su, posebice u grobovima, pronađene keramičke posude s motivima Oriona, među kojima je i posuda pronađena u Vinkovcima.[188]

5.1 Vučedolski kalendar

Nalazi vučedolske kulture iz Vinkovaca, posuda Orion i kadionica, nisu samo puki elementi datiranja revolucionarnog izuma, već svojim ukrasima i tematikom potežu nova pitanja vezano uz globalno funkcioniranje vučedolske kulture i njihova poimanja svijeta. Posuda Orion ukrašena je s četiri paralelne trake raspoređene od dna do najšireg dijela, dok je vrat ostao neukrašen. Najbolje očuvana, praktički netaknuta ostala je najdonja traka koja je podijeljena u dvanaest polja. Polja su ukrašena na način da je na svakom drugom polju prikazan isti simbol, a između dva simbola nije određena međusobna simetrija. Trake u gornjim redovima nisu u potpunosti očuvane, ali vidi se obrazac suplementarnosti dva posljednja red, u kojima se slabije ukrašeni simbol u najgornjem redu, ima raskošnije ukrase u redu niže. Ucrtana kvadratna polja međusobno su paralelna te su najvjerojatnije činila trinaest kvadranata u tri gornja reda, što nažalost nije moguće provjeriti jer je posuda na tom dijelu okrhnuta. Postoji velika vjerojatnost da je na mjestu trinaestog polja bila utisnuta ušica ili gredica kako

[187] Durman, 2000., 75.
[188] Isto, 82.

se ne bi poremetio kontinuitet, odnosno da posljednja dva polja kojima traka završava ne bi bila jednaka te kako bi se prikazalo dvanaest tjedana.[189]

Slika 12. Posuda Orion

Izvor: Durman, 2000., 98.

Jasno prepoznatljivi solarni ukrasi i ostali znakovi u gornjem dijelu posude upućuju na astralni simbolizam. Četiri horizontalne trake predstavljaju četiri godišnja doba, a svako je podijeljeno na dvanaest kvadranata te je velika vjerojatnost da prikazuju dvanaest tjedana u jednom godišnjem dobu, koje traje tri mjeseca. Međutim, iz kvadranata na posudi ne može se naslutiti nikakva daljnja podjela na mjesece i dane, pa se samim time ne može niti definirati broj kalendarskih dana u vučedolskoj godini. Dvije teorije pretpostavljaju broj dana na 336 (12 prikazanih kvadranata x 28 dana) ili 354 dana (12 prikazanih kvadranata x 29,5 dana). Obje teorije su veoma blizu stvarnom broju dana u godini, ali obje imaju određenu manjkavost u prikazu nešto manjeg broja dana u odnosu na današnje računanje godine.[190]

[189] Durman, 2000., 100.
[190] Isto, 102.

Osim Sunca, važnu ulogu Vučedolcima imaju zviježđa (Orion, Plejade, Pegaz, Blizanci, Labud, Kasiopeja) te planete kao što su Venera i Mars. Pomoću njih, odnosno njihova pojavljivanja na nebu, mogli su odrediti godišnja doba tj. završetak jednog i početak drugog godišnjeg doba. Najpoznatiji primjer toga je već navedeno pojavljivanje zviježđa Orion s čijim je nestankom na zvjezdanom nebu završavala zima i započinjalo proljeće. U nastavku je prikazano definiranje simbola sa posude Orion te njihova tematika povezana sa godišnjim dobima.[191]

Proljeće

Prva traka na posudi Orion, koja je ujedno i najgore oštećena, predstavlja proljeće. Simboli su prikazani u sljedećem odnosu: prazan kvadrat, simbol Sunca, prazan kvadrat, simbol Oriona, prazan kvadrat, simbol Sunca, prazan kvadrat te je ostatak prikaza odlomljen. Traka dočarava proljeće iz razloga što je jedina zona na loncu na kojoj se u međusobnom odnosu pojavljuju zviježđe Orion koje je specifično za zimski period te Sunce čije je intenzivirano pojavljivanje u proljeće predstavljalo značajan godišnji događaj. Kako je već navedeno, zviježđe Orion se u eneolitsko doba na nebu počinje pojavljivati s prvim danima studenog te do kraja zimskog perioda polagano uranja u obzor, pa se naposljetku u potpunosti gubi iz vidika. Indikativno važan dan za Vučedolce svakako je predstavljala proljetna ravnodnevnica kada je Orionov pojas u potpunosti potonuo za obzor što je predstavljalo kraj zime i početak proljeća.[192]

Ljeto

Drugi, niži pojas prikazuje ljeto s dva dominantna zviježđa. Druga traka na posudi nešto je šira od ostalih i kao da se želio prikazati duži period ljeta i produljenje dnevne svjetlosti. Simboli su prikazani u sljedećem odnosu: prazan kvadrat, simbol zviježđa Plejade, prazan kvadrat, simbol zviježđa Labud, prazan kvadrat, simbol zviježđa Kasiopeja, prazan kvadrat, simbol Plejade. Posebno je zanimljiv prikaz zviježđa Kasiopeja u obliku slova „W“ koje se na zvjezdanom nebu u eneolitsko doba pojavljivalo sa zalaskom sunca. Zviježđe Labuda prikazivano je u obliku slova „X“. Treći znak zviježđa Plejade prikazan je koncentričnom kružnicom s točkom u sredini, a zviježđe je na zvjezdanom nebu u eneolitsko doba bilo vidljivo otprilike jedan sat

[191] Markasović, Tomić, 2017., 38.
[192] Isto, 106.

poslije ponoći. Pojave ovih zviježđa na nebu, odnosno njihovo praćenje od strane Vučedolaca, vjerojatno je bilo povezano s poljoprivrednim radovima.[193]

Jesen

Treća traka na posudi prikaz je jeseni. Simboli su prikazani u sljedećem odnosu: simbol zviježđa Plejade, prazan kvadrat, simbol zviježđa Blizanci, prazan kvadrat, simbol zviježđa Plejade, prazan kvadrat, simbol zviježđa Pegaz i Ribe, prazan kvadrat, simbol zviježđa Plejade i dalje po istom obrascu. Za vrijeme eneolitika Plejade su bile na najvidljivijem položaju na nebu na prvi dan jeseni u predvečerje, a pratili su ih Blizanci par sati kasnije. Zviježđa Pegaza i Riba prikazivani su zajedno kao dva dijagonalno preklopljena kvadrata.[194]

Zima

Posljednja traka na posudi predstavlja zimu, a posebno je zanimljiva jer su svi kvadrati u potpunosti očuvani. Simboli su prikazani u sljedećem odnosu: prazan kvadrat, simbol zviježđa Kasiopeja, prazan kvadrat, simbol zviježđa Pezaz i Ribe, prazan kvadrat, prikaz zviježđa Orion, prazan kvadrat, prikaz zviježđa Plejade, prazan kvadrat, prikaz zviježđa Pegaz, prazan kvadrat, prikaz zviježđa Blizanci. Kasiopeja se prikazuje u obliku znaka „∑“ što predstavlja različit položaj zviježđa nego li u drugoj traci koja simbolizira proljeće, obzirom na to da je na zimskom nebu Kasiopeja u uspravnom položaju. Zviježđe Pegaza/Ribe u eneolitsko je vrijeme nestajalo sa neba za vrijeme zimske ravnodnevnice u predvečerje. Blizanci su sa svojim dvjema sjajnim zvijezdama ukrašavale zimsko nebo, kao i Plejade koje su u eneolitsko vrijeme bile direktno iznad Vučedola. Orion je na zimskom nebu bio dominantno zviježđe te je praktički definiran kao simbol zime.[195]

[193] Durman, 2000., 108.
[194] Isto, 110.
[195] Isto, 112.

5.2 Kadionica i simbol Venere

Kadionica je u svom tipičnom klasičnom obliku, veoma slična posudi Orion, ponajprije radi ukrašavanja za koju je korištena tehnika urezivanja. U svom je sastavu kadionica imala kuglice, pa je mogla služiti i kao zvečka u ritualnim procesima. Donji dio posude ostao je neukrašen.[196] U okrugle otvore u zatvoreni donji dio posude mogle su se ubacivati mirisne trave koje bi se na posljetku vjerojatno zapalile, nakon što bi se u gornji dio posude dodalo ulje jer je gornji dio imao karakteristike svjetiljke. Traka koja se nalazila iznad bikoničnog prijeloma ispunjavala se sa cik-cak trakicama i s 8 vertikalnih klepsidri. Iznad trake, odnosno području na kojem se prikazivalo nebo, bilo je vidljivo 8 podijeljenih polja, a na njima su naizmjenično bili urezani simboli Venere i po tri rupice. Na gornjem dijelu posude, na kojem je bila dodana svjetiljka, nalazio se i nalijepljeni poklopac sa širokim otvorom u sredini. Dio uz rubove otvora dijelio se na tri paralelne kružnice, između kojih su se nalazila polja u kojima su također bili vidljivi znakovi Venere. U jednom polju se nalazilo po dvije oznake, a u ostalima po tri. Upravo to polje u kojem se nalazilo po dvije oznake, koje je ujedno i bilo zadnje polje ostavlja dilemu jer je i u tom polju bilo mjesta za treći znak.[197]

Uzevši sve u obzir, kadionica je bila vrlo važna u vučedolskoj kulturi jer je upravo ona mogla služiti kao korekcija godišnjeg zaostajanja kalendara te kompleksnih dana koji se nisu mogli ispraviti ni zalazom Orionova pojasa za obzor. Postoji mogućnost korekcije, ovisno o putanji Venere koja se dešava svake osme godine na povučenom pravcu od zemlje prema neodređenom zviježđu koje bi mogle biti Plejade koje su za vrijeme eneolitika prolazile u vidljivoj putanji. Vučedolci su vjerojatno poznavali dva oblika Venerina javljanja. Veneru na istoku kao Večernjaču te na zapadu kao Danicu. Promatrajući Veneru značajna je spoznaja da ju Sunce prekrije jednom za 50 dana, a nakon toga ju svjetlosno zasjeni na 8 dana što njezinu pojavu čini veoma kompliciranom. Venera je dakle vidljiva sa Zemlje ukupno 263 dana, zatim je skrivena 50 dana. Pretpostavlja se sukladno s navedenim da je broj od 14 Venera na poklopcu kadionice u uskoj vezi s zalascima i izlascima Venere u osmogodišnjem ciklusu.[198]

[196] Durman, 2000., 118.
[197] Markasović, Tomić,2017., 42.
[198] Isto, 43.

6. ZAKLJUČAK

Rezultat velikih društvenih promjena koje je prouzročila seoba stepskih populacija bila je upravo Vučedolska kultura. U njoj ogledamo sačuvanu osnovu kasnih neolitičkih kultura (sopotske i vinčanske) i utjecaj prethodne kostolačke kulture koju su obogatili i nadopunili elementi s istoka. Vučedolska kultura jedna je od najpoznatijih prapovijesnih kultura na području Hrvatske. Arheološki lokaliteti vučedolske kulture samim time pretpostavljeni su za najistraživanije i bitne nalaze eneolitskog razdoblja sa prostora Hrvatske. Lokaliteti poput Vučedola, Sarvaša i Vinkovaca predmet su istraživanja mnogih arheologa i stručnjaka iz segmenta povijesti i u današnje vrijeme. Najveći nalasci s navedenih lokaliteta ogledaju se u ostatku ukopanih objekata stambenih i gospodarskih namjena te keramičkih i bakrenih artefakata. Iz navedenog je vidljiva izrazita socijalna diferencijacija unutar vučedolskih naselja koja pokazuje izrazitu razvijenost vučedolske kulture i njezino izjednačavanje s najrazvijenijim kulturama eneolitskog doba.

Istraživanja pokazuju da je vučedolska kultura imala visoko razvijenu hijerarhijsku podijeljenost društva na što upućuje sljedeće: Vučedol je bio daleko najveće naselje svog vremena; broj stanovnika je bio velik za jedno prapovijesno poljodjelsko selo; najistaknutiji prostor, Gradac, bio je izdvojen od naselja; objekti na Gradcu bili su uvelike veći od ostalih objekata u Vučedolu; tragove metalurške djelatnosti koja je imala veliki značaj za elitu nađeni su jedino na Gradcu; istaknuti pojedinci društva pokapani su katkad u Gradcu, ali nekada i unutar drugih dijelova naselja. Sve navedeno upućuje na to da je Vučedol u kasnom bakrenom dobu bio dobro ustrojen te imao kontrolu proizvodnje i raspodjele dobara čija se moć širila na okolna naselja.

Keramički su proizvodi imali bitno značenje pri interpretaciji socijalne, kulturne, ekonomske, kronološke i prostorne komponente. Proizvodnja keramike usko je vezana uz društvenu organizaciju, specijalizaciju zanata, organizaciju proizvodnje, standardizaciju proizvoda i mehanizme razmjene određenog proizvoda. Ornamentika i oblici urezani na keramici osnovni su determinatori stila i svrstavanja lokaliteta u kulturu kojoj pripada. Usporednom analizom istraženih dijelova keramike može se vidjeti utjecaj mlađih eneolitskih kultura na starije ponajprije unaprjeđenjem kvalitete keramičkih proizvoda, ali i razvojem metalurgije koja je u vučedolskoj kulturi bila

izrazito na visokoj tehnološkoj razini za to doba. Vučedolska kultura imala je intenziviran stupanj organizacije i podjele rada što je rezultiralo uspješnim modelom gospodarske i društvene stabilnosti. Keramičkim se proizvodima moralo opskrbiti sve sfere života s obzirom na to da su isti bili veoma zastupljeni u svakodnevici Vučedolaca. Nadalje, keramičkim je proizvodima trebalo opskrbiti sve sfere društva, od bogatijih do siromašnijih kućanstava. Društvena diferencijacija u vučedolskom društvu može se potvrditi na više lokaliteta, a najzastupljenija je na samom Vučedolu. Naposljetku, keramika je bila izuzetne kvalitete, a velik broj oblika ukazuje i na visoki standard nosioca Vučedolske kulture.

Vučedolska kultura predstavlja autentičnu metaluršku cjelinu koja se po sastavu i oblicima bakrenih predmeta razlikuje od istovremenih kultura smještenih istočno od Dunava. Razvojem kulture i promjenom prioriteta gospodarstva iz stočarstva na metalurgiju, vučedolska se kultura proširuje na gotovo cijelu jugoistočnu i središnju Europu. Analizom istraženih lokaliteta može se zaključiti da su zauzimali sva područja bogata ležištima bakra. Na taj način mijenjaju svoje dotadašnje ravničarske predjele s brdsko-planinskim područjima te novom vrstom gospodarstva – metalurgijom. Također, stočarstvo i metalurgija dovode do raslojavanja društva, a najbolji dokaz za to je nalaz iz kasnovučedolskog grobnog humka u Maloj Grudi u Tivatskom polju.

Vučedolci štuju kult plodnosti i životne sile utjelovljene u prikazu bujne žene, poznatije kao kult Velike Majke. Vučedolska kultura bilježi veliki spektar karakterističnih simbola na tu temu vezanih uz poljodjelske kultove plodnosti. Jedan od najznačajnijih primjera na tu temu jest i vučedolska golubica/jarebica. Za vrijeme vučedolske kulture vučedolska golubica/jarebica bila je jedan od glavnih predmeta pri ritualnim obredima. Pretpostavka je da je njezina osnovna namjena bila držanje halucinogenog pića u njenom tijelu. Svojom pojavom nam govori o jednoj kulturi koja je vješto savladavala i poznavala tada razvijene gospodarske djelatnosti: stočarstvo, poljodjelstvo, metalurgiju i trgovinu.

Vučedolska kultura imala je sebi svojstvenu predodžbu svijeta do čije se spoznaje došlo istraživanjem keramičkih proizvoda sa raznih nalazišta. Mnogi ukrasi na grnčariji prikazuje neprekinutu horizontalnu crtu vidljivoga obzora i ruba crte kojima su dočaravali vlastito poimanje svijeta i okruženja. Crta je prikazivala zemaljski kraj, odvajanje skrivenog i nevidljivog zbog čega donji dio posuda nikada nije ukrašavan.

Na mnogim su se posudama isticali simboli sunca te zviježđa i/ili planeta koji su imali za cilj prikaz vremena s obzirom na to u koje se doba godine navedena nebeska tijela pojavljuju na zvjezdanom nebu. Valja napomenuti da su se navedena nebeska tijela u eneolitsko doba pojavljivala na nebu u različitom periodu nego li se pojavljuju u današnje vrijeme. Tako se primjerice zviježđe Oriona na zvjezdanom nebu u eneolitsko doba pojavljivalo početkom studenog, odnosno s nastupom zimskog perioda, a nestajao s obzora proljetnom ravnodnevnicom, odnosno početkom proljeća. Tu spoznaju iskoristili su Vučedolci te prema tomu započinjali svoju godinu, a samim time i sve radove (posebice poljoprivredne) koji se provode u to doba godine. Dokaz tomu je relativno nedavno pronađena posuda Orion, koja prikazuje vučedolski kalendar s jasno prepoznatljivim solarnim ukrasima i znakovljem što upućuje na astralni simbolizam.

Prostor Slavonije i Srijema u eneolitsko je doba bio izuzetno bitno područje za ondašnje stanovnike. Povoljna klima, iznimna pedološka svojstva tla pogodna za poljoprivredu i stočarstvo, blizina rijeka te bogatstvo šuma dovela su do uznapredovanja stanovnika vučedolske kulture iz početnih zemljoradničkih zajednica u razvijene proizvođače keramičkih i metalurških predmeta. Dugoročni razvoj vučedolske kulture omogućio je prisvajanje šireg prostora panonskog bazena izvan domicilnog staništa na Vučedolu. Treba imati na umu kako velik dio lokaliteta za koje je potvrđeno da pripadaju vučedolskoj kulturi još uvijek nije u potpunosti istraženo te bi svakako buduća istraživanja uvelike pripomogla u revitalizaciji dosadašnjih spoznaja vezanih uz vučedolsku kulturu.

Razvojem Vučedolske kulture u njenom kasnijem razdoblju stvaraju se prehrambeni viškovi što privlači druge kulture izvan granica Vučedola na razmjenu dobara. Takve aktivnosti povezuju Vučedolce sa ostalim kulturama i donose razne tehnološke inovacije, primjerice kalupe za lijevanje bakra. Put širenja Vučedolske kulture, ponukan trgovinskim razmjenama možemo pratiti prema zapadu (Pakrac, sjever Jadrana) te prema jugu (Bosna-Vranovići, Mrkonjić Grad, Prijedor; Srbija-dolina Morave) te sve prema Egejskom moru.

Vučedolci su prihvatili nove tehnologije od indoeuropskih došljaka, a pritom su zadržali kulturu i religiju od starosjedilaca sredozemnog kulturnog kruga. Stočarstvo i metalurgija, odnosno potreba za rudištima bakra rezultirala je ekspanzijom Vučedolske

kulture iz matične Slavonije u širok prostor središnje i jugoistočne Europe. 2200. g. pr. Kr. prodorom novog vala Indoeuropljana i razaranjem drugog sloja Troje, Vučedolska kultura je zatvorila svoj životni put. Ostavila je za sobom čvrstu podlogu na kojoj se razvilo rano brončano doba srednje Europe i zapadnog Balkana. Njen direktan nasljednik u slavonsko-srijemskom području bila je Vinkovačka kultura. Vinkovačka kultura mnogo toga je preuzela od Vučedolske kulture, no smatra se da nije bila u potpunosti dosljedni nasljednik jer samoj kulturi nedostaje vučedolska dekoracija posuđa.

7. LITERATURA

Balen, J. i I. Miloglav i D. Rajković, *Povratak u prošlost, Bakreno doba u sjevernoj Hrvatskoj,* Arheološki muzej u Zagrebu, Zagreb, 2018.

Balen, J., "Sarvaš – neolitičko i eneolitičko naselje", *Katalozi i monografije Arheološkoga muzeja u Zagrebu*, sv. II., Zagreb, 2005.

Bognar, A., *Na vukovarskoj lesnoj zaravni, Vukovar – vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, Zagreb, glavni ur. I. Karaman, Zagreb 1994.

Borić, D. „Pokapanje i antropološki ostaci", *Darovi Zemlje – neolitik između Save Drave i Dunava*, Arheološki muzej u Zagrebu, Muzej Slavonije Osijek, Sveučilište u Zagrebu Filozofski fakultet, Zagreb, 2014.

Brunšmid, J., "Colonia Aurelia Cibalae", *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, Vol. 6 No. 1, Zagreb, 1902., 117-166.

Bunčić, M., "Topografija pretpovijesnih nalazišta u Vukovaru", *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, Zagreb, Vol. 40 No. 1, 2007., 35-72.

Childe, G. *„The Danube in Prehistory"*, Oxford, Oxford at the clarendon press, Oxford, Ujedinjeno Kraljevstvo, 1929.

Dimitrijević, S., i T. Težak-Gregl i N. Majnarić-Pandžić, *Prapovijest*, Naklada Naprijed, Zagreb, 1998.

Dimitrijević, S., *Vučedolska kultura*, Slavonska naknada "Privlačica", Vinkovci, 1994.

Durman, A., "Metalurgija vučedolskog kulturnog kompleksa", *Opvscvla archaeologica*, Vol. 8 No. 1, Zagreb, 1983, 1-87.

Durman, A., "Simbol Boga i kralja", *Simbol Boga i kralja – prvi europski vladari,* Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 2006.

Durman, A., *Vučedolski hromi bog – zašto svi metalurški bogovi šepaju?*, Gradski muzej Vukovar, Vukovar, 2004.

Durman, A. *Vučedolski Orion i najstariji europski kalendar*, Zagreb, Arheološki muzej u Zagrebu, Gradski muzej Vinkovci, Gradski muzej Vukovar, 2000.

Forenbaher, S., “Vučedol: Graditeljstvo i veličina vučedolske faze naselja“, *Opvscvla archaeologica*, Vol. 19 No. 1, Zagreb, 1995. 15-27.

Gale, I. “Vučedolsko naselje na Ervenici u Vinkovcima*“, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, Vol. 35 No. 1, Zagreb, 2002., 53-66.

Gračanin, H., “ Vučedolska kultura“, *Meridijani, Časopis za zemljopis, povijest, ekologiju i putovanja*, br. 125, svibanj 2008., Samobor, 85.

Grubišić, A., *Arheolog dr. Robert Schmidt u Hrvatskoj,* Muzej Slavonije u Osijeku, Osijek, 2002.

Hoti, M., “Vučedol - Streimov vinograd: magijski ritual i dvojni grob vučedolske kulture“, *Opvscvla archaeologica*, Vol. 17 No. 1, Zagreb, 1993, 183.

Iskra-Janošić, I., “Arheološka istraživanja na području općine Vinkovci“, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 9*, Zagreb, 1984.

Jovanović, B., *Metalurgija eneolitskog perioda Jugoslavije*, Arheološki institut Beograd, 1971.

Jurišić, M., “Prehrana u vučedolskoj kulturi“, *Vučedol treće tisućljeće p.n.e., Zagreb*, Arheološki muzej u Zagrebu, Zagreb, 1988.

Korda, J*., Vinkovci i okolica*, Vinkovačke novosti, Vinkovci, 1954.

Marijan, B., *Jedan nalaz vučedolske kulture iz županjske posavine*, Zavičajni muzej Stjepan Gruber, Županja, 2002.

Markasović, V., i D. Tomić, “Kulturni i ritualni aspekti vučedolske kulture“*, Rostra : časopis studenata povijesti Sveučilišta u Zadru*, Vol. 8 No. 8, Zadar, 2017, 29-47.

Milićević Bradač, M., “Treatment of the Dead at the Eneolithic Site of Vučedol“, *The Archaeology of Cult and Religion,* Budimpešta: Archaeolingua, 2001. 209-218.

Milićević Bradač, M., “Vučedolska "golubica" kao posuda“, *Opvscvla archaeologica*, Vol. 26 No. 1, Zagreb, 2002., 71-98.

Milićević, M., “Rekonstrukcija ženske odjeće u eneolitiku međuriječja Dunava, Drave i Save“, *Opvscvla archaeologica*, Vol. 9 No. 1, Zagreb, 1984.

Milićević, M. “Religija vučedolske kulture“, *Vučedol treće tisućljeće p.n.e., Zagreb*, Arheološki muzej u Zagrebu, Zagreb, 1988.

Miloglav, I., *Keramika u arheologiji – Lončarstvo Vučedolske kulture na vinkovačkom području*, Gradski muzej Vinkovci, Vinkovci-Zagreb 2016.

Miloglav, I., „Od gline do predmeta - keramika u neolitiku“, *Darovi Zemlje – neolitik između Save,Drave i Dunav*, Arheološki muzej u Zagrebu, Muzej Slavonije Osijek, Sveučilište u Zagrebu Filozofski fakultet, Zagreb, 2014., 191-207.

Miloglav, I., “Topografija nalazišta vučedolske kulture na vinkovačkom području“, *Acta Musei Cibalensis 5*, Nova serija br.3, Zagreb, 2012.

Minichreiter, K., „Brončanodobne nekropole s paljevinskim grobovima grupe Gređani u Slavoniji“*, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 9, Arheološka istraživanja u istočnoj Slavoniji i Baranji*, 1984., 91–106.

Radović, S., „Prehrana u neolitiku Hrvatske: značenje lova i stočarstva“*, Darovi Zemlje – neolitik između Save Drave i Dunava*, Arheološki muzej u Zagrebu, Muzej Slavonije Osijek, Sveučilište u Zagrebu Filozofski fakultet, Zagreb, 2014.

Solter, A., “Istraživanja na Vučedolu 1897. i 1938. godine - crtice iz arhiva Arheološkog muzeja u Zagrebu“, Hrvatsko arheološko društvo, Zagreb, 2014.

Tasić, N. *Sremsko-slavonska regija kao nosilac evolucije na relaciji Baden-Kostolac-Vučedol*, Beograd, 1984.

Tripković, B., „Od gline do predmeta - keramika u neolitiku“, *Darovi Zemlje – neolitik između Save Drave i Dunava*, Arheološki muzej u Zagrebu, Muzej Slavonije Osijek, Sveučilište u Zagrebu Filozofski fakultet, Zagreb, 2014.

Tripković, B. “Stanovanje i organizacija naselja“, *Darovi Zemlje – neolitik između Save, Drave i Dunava, Zagreb*, Arheološki muzej u Zagrebu, Muzej Slavonije Osijek, Sveučilište u Zagrebu Filozofski fakultet, 2014.

Internet stranice

Arheološki muzej u Zagreb: Dostupno na: http://amz.hr/naslovnica/odjeli/zbirke/pretpovijesni-odjel.aspx (Pristupljeno dana: 9. svibnja 2019.).

Arheološki muzej u Zagrebu, Pretpovijesni odjel, Zagreb. Dostupno na: http://www.amz.hr/naslovnica/odjeli/zbirke/pretpovijesni-odjel.aspx (Pristupljeno dana 8. svibnja 2019.).

Bosančić, I. *Vinkovci od A do Ž*, Vinkovci, Turistička zajednica grada Vinkovaca, 2019., Dostupno na: https://grad-vinkovci.hr/storage/app/media/VINKOVCI_A_Z/VINKOVCI_A_Z_small_res.pd (Pristupljeno dana: 2. svibnja 2019.).

Deutschline: Dostupno na: https://www.deutsch-line.com/2018/06/03/njemacka-marka/ (Pristupljeno dana, 8. svibnja 2019.).

Durman, A. i R. Marić Arheološki lokalitet Vučedol, *Projekt "Istraživanje, obnova i revitalizacija kulturne baštine Ilok-Vukovar-Vučedol",* Dostupno na: http://ilok-vukovar-vucedol.min-kulture.hr/O%20projektu/3 (Pristupljeno dana 3. travnja 2019.).

Hrvatska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb: Dostupno na: http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=24913 (Pristupljeno dana: 19. svibnja 2019.).

Hrvatska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb: Dostupno na: http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=38608 (Pristupljeno dana: 19. svibnja 2019.).

Hrvatska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb: Dostupno na: http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=23040 (Pristupljeno dana: 19. svibnja 2019.).

Hrvatska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb: Dostupno na: http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=46452 (Pristupljeno dana: 8. svibnja 2019.).

Hrvatska 365, Turistička zajednica grada Slavonskog Broda: Dostupno na: http://www.visitslavonija.hr/moja-lijepa-slavonija-kraj-save/poznate-osobe--stjepan-gruber-296 (Pristupljeno dana: 8. svibnja 2019.).

Hrvatska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb:Dostupno na: http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=16904 (Pristupljeno 19. svibnja 2019.).

Hrvatska 365, Turistička zajednica grada Slavonskog Broda: Dostupno na: http://ilok-vukovar-vucedol.min-kulture.hr/O%20projektu/3 (Pristupljeno dana 3. travnja 2019.).

Hrvatska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb: Dostupno na: http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=5387 (Pristupljeno dana: 9. svibnja 2019.).

Hrvatska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb: Dostupno na: http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=5169 (Pristupljeno dana: 30. travnja 2019.).

Hrvatska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb: Dostupno na: http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=33384 (Pristupljeno dana, 30. travnja 2019.).

Hrvatska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb: Dostupno na: http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=25874 (Pristupljeno dana: 8. svibnja 2019.).

Hrvatska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb. Dostupno na: http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=25884 (Pristupljeno dana: 8. svibnja 2019.).

Hrvatska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb. Dostupno na: http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=16690 (Pristupljeno dana: 8. svibnja 2019.).

Hrvatska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb: Dostupno na: http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=58341 (Pristupljeno dana 30. travnja 2019.).

Hrvatska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb. Dostupno na: http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=15206 (Pristupljeno dana: 8. svibnja 2019.).

Hrvatski arheološki godišnjak, 10/2013., Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, 2013., Dostupno na: https://www.min-kulture.hr/userdocsimages/Bastina/Arheoloski%20godisnjak%2010-2013_za%20web.pdf (Pristupljeno dana 30. svibnja 2019.), 89.

Hrvatski arheološki godišnjak, 10/2013., Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, 2013., Dostupno na: https://www.min-kulture.hr/userdocsimages/Bastina/Arheoloski%20godisnjak%2010-2013_za%20web.pdf (Pristupljeno dana: 30. svibnja 2019.), 88.

Hrvatski arheološki godišnjak, 10/2013., Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, 2013., Dostupno na: https://www.min-kulture.hr/userdocsimages/Bastina/Arheoloski%20godisnjak%2010-2013_za%20web.pdf (Pristupljeno dana: 30. svibnja 2019.), 80. – 84.

Hrvatski arheološki godišnjak, 3/2006., Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, 2013., Dostupno na: https://www.min-kulture.hr/userdocsimages/hag_2006_29_1_2010_mala.pdf (Pristupljeno dana: 30. svibnja 2019.), 65.

Hutinec M. Dostupno na: https://nova-akropola.com/kulture-i-civilizacije/hrvatska-bastina/vucedolska-cizmica/ Pristupljeno dana: (19. svibnja 2019.).

Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Dostupno na: https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=12505 (Pristupljeno dana 31. svibnja 2019.).

Muzej vučedolske kulture, *Nazivi kulture*, Vukovar. Dostupno na: http://vucedol.hr/en/names-for-the-culture/ (Pristupljeno dana 8. svibnja 2019.)

Muzej vučedolske kulture, *Nazivi kulture*, Vukovar. Dostupno na: http://vucedol.hr/en/names-for-the-culture/ (Pristupljeno dana 8. svibnja 2019.)

Muzej vučedolske kulture, O muzeju, Vukovar. Dostupno na: https://vucedol.hr/hr/muzej/ (Pristupljeno dana: 8. svibnja 2019.).

Muzej Vučedolske kulture, *Ceramcis*, Vukovar, Dostupno na: http://vucedol.hr/en/blog-2/ (Pristupljeno dana 30. travnja 2019.).

Pokos, N. i I. Turk *Geografska obilježja Vukovarsko-srijemske županije.* Dostupno na: https://www.pilar.hr/wp-content/images/stories/dokumenti/razno/vsz_mono/vsz_mono_011.pdf (Pristupljeno dana: 8. svibnja 2019.).

Službene stranice grada Vinkovaca: Dostupno na: https://grad-vinkovci.hr/hr/povijest-grada (Pristupljeno dana: 30. travnja 2019.).

Službene stranice Grada Vinkovaca: Dostupno na: https://grad-vinkovci.hr/storage/app/media/VINKOVCI_A_Z/VINKOVCI_A_Z_small_res.pdf (Pristupljeno dana 9. svibnja 2019.).

Službene stranice općine Stari Mikanovci: Dostupno na: https://mikanovci.hr/povijest/ (Pristupljeno dana 2. svibnja 2019.).

Službene stranice općine Stari Mikanovci, *Predhistorijsko doba i naseljenost na području Mikanovaca*, https://mikanovci.hr/povijest/ (Pristupljeno dana 2. svibnja 2019.).

The Internet Archive: Dostupno na: https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.283123/page/n9 (Pristupljeno dana: 8. svibnja 2019.).

8. POPIS PRILOGA

8.1 Popis zemljovida

Zemljovid 1. Geografska rasprostranjenost vučedolske kulture.....5
Zemljovid 2. Pregled lokaliteta vučedolske kulture na području istočne Slavonije ...29

8.2 Popis tablica

Tablica 1. 14C datumi s lokaliteta na Ervenici u Vinkovcima.....21
Tablica 2. 14C datumi s lokaliteta Damića gradina u Starim Mikanovcima.....25

8.3 Popis slika

Slika 1. Lokalitet Vučedol.....7
Slika 2. Arheološka iskapanja na lokalitetu Vučedol 10
Slika 3. Arheološki lokalitet Sarvaš 14
Slika 4. Arheološka iskapanja na lokalitetu Ervenica u Vinkovcima.....21
Slika 5. Arheološki lokalitet tell „Tržnica“ ili Vinkovci – Hotel 23
Slika 6. Arheološki lokalitet Damića gradina u Starim Mikanovcima.....25
Slika 7. Arheološki lokalitet u Soljanima.....28
Slika 8. Prikaz idola u kultnoj odjeća.....38
Slika 9. Prikaz vučedolske obuće.....39
Slika 10. Vučedolska golubica/jarebica.....53
Slika 11. Vučedolska čizmica.....54
Slika 12. Posuda Orion 66

SAŽETAK

Vučedolska kultura je jedna od najpoznatijih prapovijesnih kultura sa prostora Hrvatske rasprostranjena u razdoblju od oko 3000. god. pr. Kr. do 2400. god. pr. Kr. Začetak vučedolske kulture bio je na području Slavonije i Srijema, uz desnu obalu Dunava, što predstavlja prostor plodnih ravnica pogodnih za bavljenje zemljoradnjom i stočarstvom koji uz bogate šumske i riječne resurse pogodne za lov i ribolov predstavljaju glavne preduvjete za život ljudi u eneolitiku.

Ključna istraživanja i iskapanja na lokalitetima vučedolske kulture provodili su se tijekom 20. stoljeća na ključnim lokalitetima na području Slavonije i Srijema: Vučedol, Sarvaš, Vinkovci, županjska Posavina. Provedena istraživanja dokazala su postojanje izrazito napredne civilizacije s razvijenim naseljima, društvenom hijerarhijom i gospodarskim djelatnostima.

Faze razvoja vučedolske kulture definiraju kontinuiran tehnološki napredak u osnovnim gospodarskim djelovanjima i svakodnevici stanovnika. Društvo se postepeno razvijalo te se od primitivnih uzgajivača stoke i zemljoradnika razvilo u zajednicu razvijenih tehnoloških procesa u metalurgiji i keramičkoj proizvodnji.

Prostor Slavonije i Srijema u eneolitsko je doba bio izuzetno bitno područje za ondašnje stanovnike. Povoljna klima, iznimna pedološka svojstva tla pogodna za poljoprivredu i stočarstvo, blizina rijeka te bogatstvo šuma dovela su do uznapredovanja stanovnika vučedolske kulture iz početnih zemljoradničkih zajednica u razvijene proizvođače keramičkih i metalurških predmeta. Dugoročni razvoj vučedolske kulture omogućio joj je prisvajanje šireg prostora panonskog bazena izvan domicilnog staništa na Vučedolu.

Ključne riječi: vučedolska kultura, eneolitik, bakreno doba, Vučedol, Vinkovci, Orion.

SUMMARY

Vučedol culture is one of the most famous prehistoric cultures from Croatia that inhabited this area between 3000 BC and 2400 BC. This culture developed on the right bankside of the Danube river in areas called Slavonia and Srijem where the land was fertile and suitable for agriculture and cattle-breeding. Together with resources from woods and rivers, agriculture and cattle-breeding were the main prerequisites for lives of Eneolithic people.

During 20th century key researches and diggings were done at excavation sites all over Slavonia and Srijem such as: Vučedol, Sarvaš, Vinkovci and areas around Županja along the Sava river. Researches conducted proved the existence of advanced civilization with developed villages, social hierarchy and economic activities.

Significant progress in development of society is defined through phases the community went through. From primitive cattle-breeders and agriculturists, society became community of advanced metallurgy and ceramics production.

During the Eneolithic periond, Slavonia and Srijem were very important areas. Favorable climate, pedological properties of soil suitable for agriculture and cattle-breeding, and the fact that rivers and woods are nearby led to development of society into ceramics and metallurgy producers. Longterm development of Vučedol cuture enabled it to appropriate wider area of Pannonia outside the Vučedol residence.

Key words: Vučedol culture, Eneolithic, Copper Age, Vučedol, Vinkovci, Orion.